www.kurdistannet.org
14-6-2006 14:59بەکاتی ناوەندی ئەوروپا

تاوانی بارزانی و هەڵەبجە و ئەنفال: بەرهەمی هەڵەی سیاسییەکان، یان تایبەتمەندی دڕندانەی بەعس؟؟ ... عەلی مەحموود محەمەد

نازانم پێویستی ئەوە هاتووە پاش ئەم هەموو ماوە دوورو درێژە، بە دوای نهێنییە کەشف نەکراوەکانی کارەساتەکانی بارزانی و هەڵەبجە و ئەنفالدا بگەڕێین؟؟؟، پەنجە بۆ ڕاستییە تاڵەکانیان درێژ بکەین. نابێت ترسمان لە گێڕانەوەی ڕاستیەکان هەبێت، ئێمە پاشماوەی گەلێکین بەرێکەوت لە مەرگ ڕزگارمان بووە، بۆیە مافی خۆمانە بپرسین، دەبێت بۆ هەموان ئاشکرا بکرێن، دەبێت ئەو ڕاستی و پرسیارانە لە ناخی خۆماندا زیندوبکەینەوە و ڕوح بکەینەوە بە بەریانا، 18 ساڵە ئێمە لەگەڵ ڕوحی ئەو کارەساتانە جیا نەبوینەتەوە، چرکە بە چرکە لە گەڵییاندا دەژێین، بۆیە هەموو پرسیار و گومانەکان بە زیندویی لە زیندانی بیرەوەرییە تاڵەکانماندا ماونەتەوە.

پرسیارەکان لە ناخی پاشماوەی قوربانیان، لە ناو ئێسک و پرۆسکی ڕوفاتەکانی ناو لمی بیابانەکان بەردەوام زیندوودەبنەوە، پێویستە سیاسییەکانیش سەفەری پاکبونەوەی خۆیان دەست پێ بکەن و دان بە ڕاستیدا بنێن، خۆ لەو کەم و کوڕیانە ڕابردوییان پاکبکەنەوە، کە هەڵەکانانیان مەرگی بەکۆمەڵی بۆ ئەم گەلە هێناوە، پاکبونەوەی ئەوانمان بۆ ئەوە ناوێت تاوانباری سەرەکی ئەو کارەساتانە کە بەعسە لەبیر بەرینەوە، بەڵکە بۆ ئەوەیە بەعس بە هەموو پێکهاتەکانییەوە لە کۆمەڵدا بکوژین، بە بیر و کردار.

لە ڕێگەی دەستنیشانکردنەکانی کەموکوڕییەکانەوە، پەند و ئەزموون لەو هەڵەو کەم و کوڕییانە وەربگرین، تاکو لە داهاتوودا ئەم شێوە کارەساتانە بۆ گەلەکەمان دوبارە نەبنەوە، سیاسییەکانیش هەموو کارێک بۆیان ڕەواو حەڵاڵ نەبێت، هەتا ماویشن ترس دایان نەگرێت لە خوێندنەوەی ئەو هەڵانەی لە ڕابردوو ئەنجامیان داوە، دەبێت ئەو ڕاستییە چاک بزانن مێژوو کۆن دەبێت بەڵام بەردەوام دەخوێنرێتەوە، تاکە پاک بوونەوە لە هەڵە سیاسییەکان ڕەخنەو ڕەخنە لە خۆگرتنە.

با لێرەوە پرۆڤە لەسەر ڕەخنە بکەین، بۆ دەبێت لێی بترسین، ترس لە ڕەخنە دواڕۆژی مەرگی سیاسەتە، سیاسەت هەموو دەم بە ڕەخنە دەژێت و نوێ دەبێتەوەو لە لەرزین ڕزگاری دەبێت، با دەریای خوێن بەخشینەکانمان لە مێژوا بە فیڕۆ ون نەبێت، ئەو مێژووە موڵکی هەمووومانە، هەمووومان پێکەوە خاوەندین، هەموو بۆمان هەیە قسەی لەسەر بکەین، بۆیە نابێت ڕێگە بدەین کەلێن لە نووسینەوەی مێژودا هەبێت.

ئەمڕۆ ڕوحی سەدان هەزار قوربانی ئەو کارەساتانە داوای لێکۆڵینەوەمان لێ دەکەن، هەرچەندە دەسەڵاتدارە زیندووەکانی ئێستای کوردستان، نیگەرانن باس لە شکستە چارەنووسسازەکانی ڕابردویان بکەین، ئەوان پێیان ناخۆشە ئەو ڕابردووەی کە خۆیان هەمووی بە پرشنگدار و سەرکەوتن دەزانن گومانی لێبکرێت و ئۆباڵی گەورەترین تراژیدیای مرۆڤایەتی پشکێکیان لێی بەرکەوێت، چونکە ئەوەی ئێستا هەیە، هەمووی یەکپارچە بە بەرهەمی خەبات و تێکۆشانی خودی خۆیان و پارتەکەیان دەزانن، نەک بەرهەمی گەمژەیی سەدام حوسێن و قوربانی جەماوەر بێت لە ڕاپەڕین.

کارەساتی قڕکردنی ئەنفال و هەڵەبجە و بارزانییەکان بەشێکن لە یادەوەری نوێی گەلەکەمان، گوزارشتکردن لێیان، تەنها لە شێوەی تێکستی ئەدەبی و کایە کردن بە وشە و ڕازاندنەوەی وتاری پەخشان ئامێزی دڵدارانە و دەرخستنی دیووی دڕندەیی ڕژێم و یادەوەری پڕ تراژیدی ڕزگاربووەکانی سەرو بەندی ڕوداوەکە و چرکە ساتەکانی دوواتر، هیچ تازەگەرییەک بەرهەم ناهێنێت و هیچ ئیزافەیەک ناخاتە سەر هەموو ئەوانەی تاکو ئێستا نووسراون و وتراون، هیچ ئەزمونێکی بە کەڵکیشی بۆ گەلەکەمان لێ بەجێ نامێنێت، دەسەڵاتدارییەتی کوردیش ڕەواج بەم شێوە نووسینانە دەدات، چونکە دەترسێت پشکێک لە ڕەخنەکانی بەرکەوێت. بۆ ئەوەی بە ڕاستی قسە لەسەر ئەو مێژووە بکەین، پێویستە لە ئێستا بە دواوە بە دوای ئەو سەرەداوانەدا بگەڕێین کە تاکو ئەم چرکە ساتە قسەی جدییان لەسەر نەکراوە، وێنای ڕوداوە سیاسییەکانی ئەو سەردەمە وەک خۆی بکەین و یاداشتنامەکانی ئەو ڕۆژانە ڕاستگۆیانە وشە بە وشە بە وردی بخوێنینەوە و قسەیان لەسەر بکەین، تۆزی سەریان بتەکێنیین.

ئەو کارەساتانە قەت کۆن نابن، هەموو دەم شوێنەوارەکانیان لە گەڵماندا دەژێن، خەونی مرۆڤی کوردی ڕزگاربووی دوای کارەسات، بۆنی مەرگی چرکە ساتەکانی ئەو سەردەمەیان لێ دێت، بۆیە تا ئەو برینە وەک خۆی چۆن بووە و ڕوییان داوە نەخوێنینەوە، ناتوانین لە ئێستادا خەونی پەمبەیی بۆ ژیان ببینیین و ڕزگارمان بێت لە ئەنفالێک کە لە هەموو چرکە سات و دەمێکدا لەگەڵماندا دەژێت.

چەند ساڵ بوو ترسێکی قووڵی مەزن لە سەدام دامانی گرتبوو، خوێندنەوەی ئەو کارەساتانەمان بە سەرکەوتنی سەدام و شکستی خۆمان دەزانی، هەموو تاوانەکەمان دەخستە ئەستۆی ئەوێکی دوور لە خۆمان، هەر قسەکردنێک لەو ڕوداوەمان بە قازانجی ئەو دەزانی، نەمان ئەوێرا قسەی جدی لەسەر ئەو ڕوداوانە بکەین، لە چیرۆک گێڕانەوەو فرمێسک ڕشتن دەری کەینە دەرێ، دەست بۆ هۆکارەکانی ئەنجامدانی

بەرین، ڕوخانی سەدام ئەم دەرگایەی بۆمان خستە سەر گازی پشت، لەگەڵ خۆیدا هەموو مەحرەمەکانی بۆمان حەڵاڵ کرد، دەبا بێترس لە دۆزەخ بینۆشین.

با ئێستا نوقمی دەریای قوڵی خوێندنەوەی دۆسییەکانی ئەو سەردەمەی گەلەکەمان ببین، ئەو یاداشتە تاڵانەی ڕابردوو ڕاستگۆییانە بخوێنینەوە، چرکە بە چرکەیان شیتاڵ شیتاڵ بکەین.

چەندە وا بزانیت گەیشتویتەیتە کۆتایی قسەکردن و لێکۆڵینەوە لەم تاوانە مەزنانە وەهمە، لە ڕاستیدا هەر سەرەتایە و لایەنی زۆرتر هەیە لە ناخی قوڵایی ڕووداوەکەدا هەر بە شاراوەیی ماوەتەوە، پێویستی بە هەڵوێستەکردن و قسە لەسەرکردن دەبێت، چەندە تاوانەکە مەزنە، ئەوەندەش نهێنییەکانی قوڵتر و گەورەترە لە خۆی، دەبا بە دوای ئەو نهێنیانەدا بگەڕێین لە قوڵایی ڕووداوەکاندا دەریان بهێنیین، ئەگەر لە قورگی مەرگ و حەزیاشدا بێت.

دوای 18 ساڵ داخران و شاردنەوە، ئەمڕۆ دۆسییەکە هاوارمان بۆ دەکات دەڵێت بمکەنەوە، دەڵێت تکاتان لێ دەکەم وەک خۆم بمخوێننەوە.

کارەساتەکانی هەڵەبجە و ئەنفال و بارزانییەکان غوباری درێژ ماوەیان لەسەر کوردستان درووستکرد، تا ئێستاش لێڵییەکانی بەردەوامە، لەگەڵ قوربانییەکانی دەژێت، تێکەڵ بە ژیان و داهاتویان بووە، ئەو غوبارە ئەمڕۆ پێویستی بە پێ ناسین و ڕوناککردنەوەیە، پێویستی بە پەردەلادانە.

ئەم دۆسییەی ئێستا خەریکین دیکەینەوەو و لەسەری دەنووسین، بۆنی خوێن و دوکەڵی هەڵەبجە و ئەنفالی لێ دێت، تەمی کرۆزەی جەستەو دوکەڵی خانەی سوتاوی لێ هەڵدەستێت، بۆنی خوێن و بڕیارەکانی سەدام و عەلی کیمیاوی و واژۆی سەر پەیماننامەی هاوبەشی سەرکردە سەربازییەکانی ئێران و کوردی لێ دێت.

لەم نووسینە پشت بە یاداشتی کۆمەڵێک کەسایەتی سیاسی و سەربازی دەبەستیین، کەسانی دیاری سیاسی و سەربازی و سومبلی پاڵەوانیەتی و لێهاتووی کورد بوونە لەو سەردەمەدا، بۆ خۆیان ڕۆڵی سەرەکییان لە ڕوداوە تاڵەکانی ئەو کاتەدا هەبووە، ئەم یاداشتانە هەر چەندە هەندێکی نووسەرەکانی نەناسراون، بەڵام لە داهاتوودا ئەگەری ئەوە زۆرە وتەکانیان ببێت بە سەرچاوەی گرنگ بۆ نووسینەوەی مێژووی ئەو کاتی ئەم گەلە بێکەسە.

سەرکردایەتی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد، ئەگەر شایانی ئەم ناوە بن لێیان بنرێت، تاکو ئەو کاتانەی لەناو ئەشکەوت و ترۆپکی چیاکانەوە ڕابەرایەتی پارت و دەستەو گرووپە چەکدارەکانیان دەکرد، سەرکردەو بنکردەی نەگبەت بە دووری دەیان فرسەخ لە یەکتر دووربوون، پیکەوە لە مانگی هەنگوینیدا دەژیان، سەرکردەکان قارەمانی ناو ئەفسانەکان بوون، پەیامە شۆڕشگێڕییەکانیان جەماوەری کاس کردبوو، بنکردەی قوڕ بەسەریش نەکەوتبوونە گروگاڵەی قسەکردن، گوێ ڕایەڵی دڵسۆز بوون بۆ پەیامی سەرکردە، لە سوجدەدا بۆیان ڕاوەستابوون، بەو هەوایە دەژیان لە باوەشێنی سەرکردەکانەوە بۆیان دەهات.

ڕاپەڕین هەرچەندە زۆر دەرگای لە سەر سەرکردەکان خستەسەر پشت، لە کۆکردنەوەی سامان و گەشتی هاندەران و چەند ژنە، هاوکات ئەفسانەکانیانی تێک شکاند، هەموو نهێنییە تەلیسماوییەکانیان کرد بە غوبار و جەستە ناشرینەکەیان دەرخست، ئێستا نەک مرۆڤی نموونەیی نیین لای جەماوەر، بەڵکە خەڵک بۆ ئەو ڕەشەبایە دەکەوێتە سەما لە ڕەگیان دەربهێنێت و وێنەیان جارێکی دیکە نەیاتەوە ناو عەدەسەی چاویان.

هەرچەندە ئەو کارەساتانە وەک خۆیان دوبارە نابنەوە، ڕوداوەسیاسییەکان کۆپی یەکتر نیین، بەڵام جارجارە برگەیەک لە مێژوو حۆی دوبارە دەکاتەوە، ئێمەش ترسی ئەو برگە ناخۆشانەمانە دووبارە بنەوە، بۆیە پێویستە لەم کارەساتانە بکۆڵینەوە.

جەنگی هاوبەشی پێشمەرگە لەگەڵ ئێران

جەنگی هاوبەش لەگەڵ ئێران، تاکتیکێکی کوێرانە و نەخشەیەکی شێتانە بوو، خیانەت بوو کرا لەگەڵ پەیامەکانی ئازادیخوازی و پێشکەوتنخوازی ئەو پارتانەی کە لەو کاتەدا بانگەشەیان بۆی دەکرد، هەموو کوردستانی و پێشکەوتنخوازییەکی لە لەناخیان کوشت، هاوکات قومارێکی دۆڕاو بوو، هەندێک پارتی سیاسی کوردستانی بە ژیانی گەلەوە کردیان، شەڕێک بوو مەرگەساتەکانی گۆڕەپانی جەنگی عێراق - ئێرانیان هێنایە ناو کوردستان، هەموو کوردستانی لە گەڵ خۆیدا کرد بە بەرەی جەنگێکی ماڵوێرانکەر و دۆڕاو.

جەنگێک چەمکی مەرگ و ژیان، ئاوەدانی و وێرانکردن، ئازادی و کۆنەپەرستی تێکەڵ بەیەک کرد، چرکەساتێک بوو سنووری نێوان ژیان و مەرگی ئاوێتە بە یەک کرد، تەڕ و وشکی لە لافاوی خۆیدا نقومکرد، لە دوای خۆی لە کوردستان تەنها خانوی داڕماوو چیای چۆڵ و گوندی کاولکراوو و کێڵگەی فەرامۆشکراوی لێمایەوە.

ئەو چالاکییە سەربازییە هاوبەشانە، دەسپێکی مەرگی بە کۆمەڵ و وەرزی وێرانکردنی کوردستانی لە گەڵدا لە دایک بوو، بەردێکی مەزن بوو لە ژیانی هەموو خەڵکی ئەو دەڤەرە کەوت، ئەستێرەیەک بوو بە بەر کەوتنی بە ژیاندا، مەرگەساتی بۆ سەرجەم کورد هێنا، ژیانی مرۆڤی کوردی لە دوای خۆی بۆ دۆزەخ و کوردستانی بۆ مەرگستان برد، ئەو جەنگە هاوبەشەی مەرگی بۆ هەموو زیندەورێکی کوردستان هێنا، بە مرۆڤ و گیاندار و ڕوەکەوە، بە گوند و شار و ئاوەدانییەوە، بە باڵدار و بێ پێوە، هەموو کوردستانی کرد بە پاشماوەی گوندی ڕوخاو، وڵاتی وێرانە، دیواری ڕماو، باخچەی وشکەوە بوو، کێڵگەی تەرک کراو، پێشەڵانی چڕ.

جەنگێک بوو ژیانی خەڵکی کوردستانی لە چرکە ساتێکدا بەرەو مەرگ برد، لە چاوی پەیماننامەکەوە دوکەڵی مەرگ هەڵدەستا، دەتووت مەرەکەبی ئەو پەیماننامەیە ئاگری دۆزەخ و خەردەلی مەرگە.

لەگەڵ خۆیدا مەرگی بۆ ژیان، بەهار، جوانی هێنا. نیشتمانی جوانی کوردستانی کرد بە هەرێمی تۆقاندن و مەرگ و مردن، لە دوای خۆی گۆڕستانێکی گەورەو هەزاران گوندی ڕووخاو و ناوچەیەکی خاڵی لە ژیانی بەجێ هێشت.

ئەنفال پرۆسەی وێرانکردنی دڵڕەقانە و کوشت و بڕی بێ بەزەییانە بوو، ڤینێکی فاشیانەی کۆن بوو بەرامبر بە نەتەوەیەک ئەنجامدرا، سەدان هەزار کوردی لە هەناوی بیابانەکاندا بە زیندویی قوت دا، بە پیر و زارۆکەوە، ژن و پیاوەوە، عاشق و دڵدارەوە، بووک و زاواوە، هەموویانی پێکەوە لووش دا، بێ جیاوازی چینایەتی و ئاینی و پارتایەتی و ڕەگەزی لم خستیانییە ژێرەوە، بە هێمنی و ئاسپایی دایانی پۆشی بە یەکسانی، کەسیانی لە مەرگ بێبەری نەکرد، ئەم کارەساتانە بیابانە گەرمەکانی باشووریان کرد بە گۆڕستانێکی بەرین بۆ کورد، نیشتمانی دووەمیان بۆی دروست کرد لە بیابانستان.

مافی خۆمانە ئەمڕۆ چاو بکەینەوە، گومانمان لە هەموو ئەو ڕابردووە هەبێت و بپرسین، ئەو تاکتیکە هەڵەیە بۆ کرا؟، پرستان بە کێ کرد؟، ئەنجامی چی لێ کەوتەوە؟، ئایا سەدامتان وەکو خۆی دەناسی؟، ئەمانەو دەیان و سەدان پرسیاری دی، ڕۆژانە لەم کوچەو لەو ماڵدا دەوترێنەوە و تا ئێستا بێ وەڵامن، کەس ناوێرێت وشەیەکی لەسەر دەرببڕێت، خەڵک هەر پرسیارەکان خۆیان دەکەن، هەرچەندە وەڵامی پرسیارەکانیان ئازیزەکانیان بۆ ناگەڕێنێتەوە بۆ ژیان، تاکو ئێستا کردنی ئەو پرسیارانە قەدەغە کراوە لە قوربانیان، دەربڕینیان حەرام کراوە، لە دیموکراسییەتێکدا دەژیێن مردووەکان ناتوانن پرسیاری چۆنییەتی مەرگی خۆیان بکەن، ئێستا من بەشێک لەو پرسیارە دەکەم، خەڵکی دی دەیکات، هەموو پێکەوە دەیکەین، بۆ بە کۆمەڵ بردمانتان بۆ مەرگستان؟؟.

ئەو جەنگە هاوبەشەی ((ئێران- پێشمەرگە)) ئەنجامیان دا، چەندین ناوی پیرۆزی لێ نرا، چەندین ناسنامەو ئامانجیان بۆ داتاشرا، جگە لە مەرگ هیچ ئەنجامێکی دیکەی بۆ گەل نەهێنا، بوو بە هۆی بڕیاری مەرگ بۆ سەدان هەزار مرۆڤ، تەنانەت بۆ تەواوی کورد، ژیانی بە خاک و گۆشتەوە، سەوزایی مرۆڤەوە لە بڕیارەکانی خۆیدا سوتاند، تەنها خانووی داڕماوی لە لادێکان هێشتەوە، ئەنجامەکەی بوو بە هۆی دەرچوونی بڕیاری ئاشکرای جینۆسایدکردنی کورد (لە 20 یۆنی 1987 دا بە بڕیاری 4008) *.

لەو چرکە ساتەوەی ئەو جەنگە هاوبەشانە ئەنجام دران، ژیانی کوردی یەکپارچە کرد بە دۆزەخ، جەنگی کوەیت و ڕاپەڕینی جەماوەری ساڵی 1991 نەبوایا، دەرچوون لەو دۆزەخە مەحاڵ بوو، دەبوایا تاکو ئێستا لە ناو تەلبەندی بڕیارەکانی سزای ئەو جەنگەیا ژیانمان بەسەر ببردایا، دەبوایا کۆیلەی ناو ئۆردوگا زۆرە ملێکان و ژێر دەستەی جەلادەکان بەغدا بوینایە.

ئەو جەنگە هاوبەشانە ڕوداو گەلێکی لێوە لە دایک بوو، گۆڕانکاری کوت و پڕی لە چرکە ساتێکدا لە گەڵ خۆیدا هێنا، ژیانی هەموو جەماوەری بە گشتی و جوتیارانی کوردستانی بە تایبەتی بە تەواوی لە ڕەگەوە گۆڕی، لە خەڵکانی نیشتەجێوە کردیانی بە ڕوفاتی مردوو و پاشماوەی میلەتێکی بێ وڵات و قەرەج، کردیانی بە سواڵکەری ئۆردوگاکان، کردیانی بە ئێسک و پروسکی ژێر لمی بیابانەکان، هەزاران گوندی لە دوای خۆیەوە بە ڕوخاوی بەجێ هێشت، بە بەرچاوی جیهانەوە، مرۆڤ و گوندەکان پێکەوە دەسوتان و گڕیان تێ بەر دەدرا، هەمووش هەر سەیر کەری بێ زمان بوون، چونکە ئێمە نەزانانە بوبوینە هاوپەیمانی دەوڵەتێک کەس لەم جیهانە سەرکەوتنی بۆی ناخواست، هەموو دەوڵەتان مەرگیان بۆی دەویست، ئێمەش وەک گەل باجی ئەو هەڵەیەی سیاسییەکانمان بە خوێن و ئێسک دا.

لەو ڕۆژگارەدا، ئەو خەڵکە نایانتوانی بیر لە مەرگی خۆیان و خۆشەویستەکانیان بکەنەوە، ئەوەندە ژیانیان لە مەرگە ساتدا بوو، ڕۆژگارێک بوو لەم جیهانە پان و بەرینە کەس گوێی ناگرت لە تکاو کڕوزانەوەو پاڕانەوەو قیژەو هاوار.

گۆڕانێکی کت و پڕی زۆر سەیر بوو، لە چرکە ساتێکدا کوردی تێکەڵ بە دۆزەخ کرد، سەری هەموو لادێکانی کوردستانی خوارد، هەموو کوردی خستە نێوان مەرگ و ژیانەوە، ئەوەی بەر کەوت مردنی بە قسمەت بوو، ئەوەی ڕزگاری بوو بە جەستە ما، تارمایی مەرگ وازی لێ نەهێنا و ڕوحی لە کۆیلەییدا دەژیا، تا ئێستاش لێی جیا نابێتەوە.

ئەو کارەساتانە گەورەترین وێستگەی ژیانە، گەورەترین گوزارشت لە دڕندەیی ئەو کارەساتە مەزنە ژیانی پاشماوەی قوربانیانە لەدوای کارەساتەکە، مەرگەساتی پاشماوەی قوربانیانە لە دوای ئەو مێژووەوە.

ئەمڕۆ مافی خۆمانە لە مردنەکانی ئەو سەردەمەی گەلەکەمان بکۆڵینەوە، لە ئێش و ئازارەکانمان ورد ببینەوە، بە قولی تێبڕامێین، قسە لە کۆمەڵکوژییەکانمان بکەین، پێویستە بە سەرجەم یاداوەری ڕابردودا بچینە ناخی خوارێ.

مێژوو ئاوێنەی کردارەکانە، پڕە لە سەرکەوتن و شکست، جوانی و ناشرینیی، پێویستە وەک خۆی بنوسرێتەوە، نەک بە ئارەزووی دەسەلاتداران بنووسرێتەوە، مێژوو ئاوێنەی کردارەکانە نەک ویستی دەسەلاتداران، گەل چۆن خۆی مێژوو درووست دەکات، ئاواش لە ئێستا بە دواوە دەبێت هەر خۆی بینوسێتەوە.

مێژوو جوانی و ناشرینییەکان ژیان هەردووکیان پێکەوە دەنوسێتەوە، بەلام هەمووی بەیەک ڕەنگ تۆمار ناکرێت، ناشرین و جوان لە هیچ بڕگەیەکی ژیان قەت تێکەڵ بەیەک نابن، ئاوێتەی یەک نابن، هەرچەندە مێژووی هەموو مرۆڤ و بزووتنەوەو پارت و.... پڕە لە کۆکتێلی جوانی و ناشرینی.

سەرکردە سیاسییەکان دەبوایا وەلامی هەموو پرسیارەکانیان پێش ئەنجامدانی ئەو کردە سەربازییەیان بدایەتەوە، دەبوایا خۆیان بۆ هەموو ئەگەرێک ساز و ئامادە بکردبایا، دەبوایا بیانزانیایە قومارکردن تەنها بە سەرووت و سامانی خۆیانەوە دەکرێت، نەک بە نیشتمان و بزووتنەوەی سیاسی و سامانی ولات و مرۆڤەوە.

دەبوایا لە خۆیان بپرسیایە ئەو جەنگە بەرەو کوێیان دەبات؟، بەرەو بەهەشت یاخود دۆزەخ و کاولستان و سەر زەوی مەرگ، ئەوان بەو بڕیارەیان گەلیان لە کارەساتێکەوە بۆ یەکی گەورەتر برد، کارەساتێک ئەوەندە قول، خاڵی کۆتایی نەبوو.

ترسێک بەرپرسەکان لە دڵی جەماوەردا چاندویانە، بەهۆیەوە جەماوەر ناوێرن قسەی دلێ خۆیان بکەن و تەسکینی دڵی خۆیان بدەنەوە، 18 ساڵە ئەو پرسیارانە لە ناوەوە دەیانخوات، پرسیارێک بەردەوام دەیانەوێت بیکەن و ترس دەیانگەڕێنێتەوە بۆ سەر خاڵی سفر.

نابێت لە ئەبەدییەتی ترسان لە پرسیاردا ژیان بەرینە سەر، مکیاجی هەڵەکان بکەین، دەبێت سەری هەموو پرسیارەکان بکەینەوە، هەزاران پرسیار بە هەزاران ئاواز و سەمفۆنیاوە لە گەرویاندا چاوەڕوانی دەرچونە دەرەوە دەکەن دەرگایان بۆ بکەینە سەر پشت.

ئەو یادگاریانە هەموویان بە خوێن نوسراونەتەوە، بە سانایی ناسڕێنەوە لە مێژووی گەلەکەمان، بۆ ڕێگە گرتن لە دوبارە بونەوەی هەڵەو کارەساتە ترسناکەکان، پێویستە خۆمان لەو گومانانەی هەمانە خاڵی بکەینەوە، هەموو پرسیارە بێ وەلامەکان بکەین و بە دوای وەلامەکەیانا بگەڕێین، مافی خۆمانە گومانمان لە تەواوی ڕابردووی خۆمان هەبێت، هەر چی لە خەزێنەی مێژوو هەیە بخەینە ژێر لێپرسینەوە، ڕەخنە ژیان دەکاتەوە بەر گەل، ڕۆژی ئەوە هاتووە بێ ترس و گومان و دودڵی قسە لەسەر لاوازییەکان خۆمان بکەین.

شەڕی حاجی ئۆمەران و ڤرکردنی بارزانییەکان

شەڕی حاجی ئۆمەران یەکەم نموونەی ئەنجامدانی شەڕی هاوبەشی پارتە کوردییەکان بوو لەگەڵ ئێران دژ بە سوپای عێراق، پێشتر پارتی دیموکراتی کوردستان جەنگی هاوبەشی لەگەڵ کۆماری ئیسلامی ئێران دژ بە پێشمەرگەی کوردستانی خۆرهەلات ئەنجام دابوو.

ئەم جەنگە هاوبەشانە دەستپێکی خۆکوژی بە کۆمەڵی (خێڵێک دواتر گەلێک) بوو، هەرچەندە پارتی بۆ خۆی هاشا لەوە دەکات، لەو شەڕە بەشدار بوو بێت و پێش بە سوپای پاسداران کەوتبێت، لە هێرشی کۆماری ئیسلامی ئێران بۆ سەر حاجی ئۆمەران، بەلام تاوانەکە بەو بەهانە و ناوەوە ئەنجامدرا و لەژێر ئەو کارە خۆی شاردەوە، لێ ڕەتکردنەوەکەشیان بەشێوەی فەرمی نییە، هەرچەندە زۆر سەرچاوە ئاماژە دەدەن بەو چالاکییە هاوبەشە، تالی لەوەدایە هەمان پارتی سیاسی دوای 3 ساڵ لەو کارەساتەی هاشا لە ڕۆڵی خۆی دەکات تیایدا، دێت هەمان تاکتیک هەڵدەبژێرێتەوە، جارێکی دیکە بە ئاشکرا دووبارەی دەکاتەوە، ئەزموون لە دڕندانەترین پەرچەکرداری تا ئەو دەمی ڕژێم وەرناگرێت بەرامبەر بە گەلەکەی، بۆ جاری دووەم دێت زنجیرەیەک چالاکی سەربازی هاوبەش، لەگەڵ هێزەکانی ئێرانی دژ بە سوپای عێراق ئەنجام دەداتەوە.

بەهانەی ڕژێم بۆ ڤرکردنی بارزانییەکان، تۆڵە کردنەوە بوو لە هێرشی حاجی ئۆمەران، بە گوێرەی بۆچوونی بەعس، پارتی چاوساغیان کردووە بۆ ئێرانیەکان لەو بەرەیە، لە بەرامبەر ئەوەدا بەعس هەرچی نێرینەی سەروی 12 ساڵەی بارزانییەکان هەبوو ئەنفال دەکات، لە کردەیەکی دڕندانەدا بە کۆمەڵ لە بیابانەکانی باشوور لە ناویان دەدات.

سزا دانی سەرجەم عەشیرەتێک لە بەرامبەر کردەوەی پارتێکی سیاسی، کە سەرکردایەتیەکەی بە دەست ئەو بنەماڵەیەوە بوو، ئەمە بۆ خۆی سزادانێکی فاشیستانەیە، بارزانییەکان ئەم خێڵە پارێزگارە داخراوەی کوردەواری، کە بە توندی بە سەرکردایەتی خێڵەوە گرێدراون، لەوێشەوە بە پارتییەوە، چونکە لە لوتکەدا سەرکردایەتی پارتی و خێڵی بەرزانی یەک دەگرنەوە.

لە کاتێکدا ئەو خەڵکەی کۆمەڵکوژی کران، بۆ خۆیان لەو چرکە ساتە و لەحزە مێژوییەدا سڤیل بوون و هیچ پەیوەندییەکی سیاسی و رێکخستنیان بەو پارتەوە نەبووە، بگرە بەشێکیان بە پێچەوانەی بەرژەوەندییان کاریان دەکرد.

با بزانین بەرێز نەوشیروان مستەفا، کە یەکێک بوو لە کەسایەتییە گرنگەکانی ئەو سەردەمەی بزاڤی رزگاریخوازی کورد، لە پەرتووکی پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن لە دیوی ناوەوەی رووداوەکانی کوردستانی عێراق (1979-1983) چی دەربارەی ئەم روداوە نوسیووە:

" گیرانی بارزانییەکان ئەوکاتەی ناوچەی حاجی هۆمەران بوو بوو بە مەیدانی گەرمی جەنگی عێراق – ئێران بنەماڵەی بارزانی و سەرانی پدک بە ئاشکرا هاوکارییان لەگەڵ هێزەکانی ئێران ئەکرد دژی جەیشی عێراقی. کۆکردنەوەی دەنگ و باسی عێراق و هێزەکانی و، چاوساغی و رێبەری هێزەکانی ئێران و، هێنان و بردنی دیدەوانی تۆپخانەی ئێران ئەمە بەشێکی کەمی ئەو هاوکارییە ئاشکرایە بو. لە هێرشەکانیش دا ئەوان وەکو هێزی یارمەتیدەر و خەریککەر و لیدانی پشتەوە بەشدار ئەبوون 1.

بەرێزی بەردەوام دەبێت لەسەر بۆچونەکەی و دەنووسێت: (بەشدار بونی بنەماڵەی بارزانی و هێزەکانیان لە هێرشەکانی ناوچەی حاجی هۆمەران دا، لە لای یەدام جگە لەوەی بە خیانەتی نیشتمانی دا ئەنرا، بۆ خۆیشی بە خیانەت و دەسبرین و فێڵ لێکردن ئەژمارد.

بارزانی یەکان لە عێراق مابونەوە لە ئۆردوگای بەحرکەو قوشتەپەدا کۆکرانەوە. زۆری پیاوەکانیان بووبوون بە چەک هەڵگری جەیشی شەعبی و بە دڵسۆزی ئەرکەکانی خۆیان بەجێ ئەهێنا 2.

سەیر لەوەدایە، ئەگەر من هەڵە نەبم لە خوێندنەوەی ئەم پەرەگرافە، بەرێز نەوشیروان مستەفا هاورا دەبێت، لەگەڵ هەمان بەهانە بۆ قرکردنی بارزانییەکان، بۆ خۆشی پاش زیاتر لە 3 ساڵ لەو مێژووە، هەمان تاکتیک دووبارە دەکاتەوە، ئیتر نازانم پاسداری سەفرەو زەنوون پێشکەوتن خواز تر بوون لە بەسیجیەکانی حاجی هۆمەران یان نا؟، ئەگەر وا نییە بۆ هەمان تاکتیکی هەڵە دەگرێتە بەر و دووبارەی دەکاتەوە؟.

سەدام حوسێن لە وتارێکدا لە ساڵی 1983 سەبارەت بە هەمان رووداو وتی: (ئەوانە خیانەتیان لە وڵات و خیانەتیشیان لە پەیمان کرد. بۆیە ئێمەش بە سزای توند و سەختمان گەیاندن و بۆ دۆزەخمان ناردن 3.

لە راستیدا جەیشی شەعبی بوونەکەی ئەو بارزانییە سڤیل و سادەو ساکارە نەخوێندەوارانە، کە لە رابردوودا بەرداشی هەموو جوڵانەوەیەک چەکداری بوونە لە کوردستان، بە ئەندازەی پەیامەکانی هەندێک لە سەرانی ینک نییە، کە لە ساڵانی 83-1984، بۆ هەزاران قوتابی کور و کچ بەردەوام دەیان دا، کە دەست بەرداری خوێندنەکەیان ببون، لەبەر ئەوەی ئامادەیی لەبەرکردنی بەرگی جەیشی شەعبیان نەبوو، کەچی پارتەکەی بەرێزیان داوای لەبەرکردنی بەرگی جەیش شەعبیان لەو خوێندکارانە دەکرد، تاکو نەوەک مفاوەزاتەکەیان هەڵوەشێتەوە.

هەردوو رێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤ و چاودێری رۆژهەڵاتی ناوەراستیش باس لەم شەرە هاوبەشەی پارتی و ئێران دەکەن، بەم شێوەیە لەسەر قرکردنی بە کۆمەڵی بارزانی یەکان دەنووسن: ((KDP ئەو دەمە یەکێک لە کورانی بارزانی، کە مەسعود بوو، سەرکردایەتی دەکرد و هاوپەیمانێتی خۆی لەگەڵ تاراندا زیندوو کردبووەوە و لە ساڵی 1983 دا دەستەکانی KDP یارمەتی هێزەکانی ئێرانیان دا لە گرتنی شارۆچکەی حاجی ئۆمەرانی سەر سنوور.

تۆڵەی ئەمەش خێراو کتوپری بوو! لە عەمەلیاتێکی لە ناکاودا بۆ سەر ئەو کۆمەڵگایەی بارزانییە راگوێزراوەکانیان تێدا نیشتەجێ کرابوو، هێزەکانی عێراق لە نێوان پێنج بۆ شەش هەزار نێرینەیان را فراند کە تەمەنیان لە دوانزە ساڵ وەبان بوو. ئەوانە جارێکی تر هەرگیز نەبینرانەوە بە زۆری وا پێدەچێت کەوا پاش ئەوەی چەندین مانگ بە دەستبەسەری ماونەتەوە، هەموو کوژراون 4.

کەواتە تەنها ئەوە لایەنە کوردییە رەقیبەکانی یەکتر نیین، یەکتر تاوانبار دەکەن بە رۆڵ و هۆکاری شەری هاوبەش لەگەڵ ئێران لە ئەنجامدانی کۆمەڵکوژییەکان، بەڵکە رێکخراوە جیهانییە جێ متمانەکانیش پاش توێژینەوەی ورد و دوربینانە دەگەنە هەمان ئەنجام، بەڵام هیچ دەزگایەک سزا دانی خەڵکی سڤیل لە سەدام قەبوڵ ناکات، بە بەهانەی شەری هاوبەشی پارتێکی سیاسی کوردستانی و ئێران دژ بە سوپاکەی.

لە قۆناغی دادگایی سەدام لەسەر ئەو تاوانانە، ئەو پرسیارانەی ئێستا بڤەیە ئێمە بیکەن، لەناو هۆڵی دادگا بە بەرچاو کامیراکانی جیهانەوە وەک بۆمب دەتەقنەوە!.

لە درێژەی ڕاپۆرتەکەیاندا هۆکاری کۆمەڵکوژی بارزانی و ئەنفالکراوەکان بە هاوشێوەی یەکتر دەناسێنن: ((لە گەڵێ ڕووەوە، عەمەلیاتی ساڵی 1983 ی بارزانییەکان دەسپێکی ئەو تەکنیکە بوو کە لە مەودوا بە ئەندازەیەکی هێجگار گەورەتر لە سەردەمی پەلاماری ئەنفالدا بەکارهات 5.

پێشک هەموو سیاسییەکانی ئەو کات، ئەوانەی بەشداری ئەو گفت و گۆیانە بوونە و واژۆیان لەسەر پەیماننامەی شەڕە هاوبەشەکان کردووە، یاخود فەرماندەی مەیدانی بە پراکتیزە کردنی بوونە، یان لە بڕیاری سیاسیدا بوونەو نقەیان نەکردووەو سەری ڕەزامەندییان بۆی لەقاندووە، دەبێت هەموو بە کۆمەڵ، ئاوی ئەو بیرە نۆش بکەن، کە بۆ یەکیان لێ داوە، بەشی خۆیانی لێ بدورنەوە.

لێدانی نەوتەکەی کەرکووک، چرکەساتی گۆڕانکاری گەورە

بزاڤی ڕزگاری نیشتمانی لەهەر هەرێمێکدا، تەنها سەرکردە و ئەندامانی پارت و لایەنەکانی خاوەندی نیین، بەڵکە هەموو ئەو گەلەی لە پێناویدا بزاڤەکە هەڵگیرساوە خاوەنێتی، پاراستنی ژیانی تاکەکانی نەتەوە و بە دەست هێنانی سەرووەری نیشتمانی ئامانجی یەکەمینی ئەو بزاڤە سیاسیەیە. هەر بزاڤێکی نیشتمانی بۆ پاراستنی ژیانی تاکەکانی گەلەکەی خەبات نەکات، ئەوە هیچ پەیوەندییەکی نییە بەو گەلەوە، بۆیە پێویستە لە هەر هەنگاوێکی پراتیکی و دیاریکردنی تاکتیکێکی سیاسی ڕەچاوی ژیانی تاک و پاراستنی یەکێتی خاک لەبەرچاو بگرێت.

لە ناوەڕاستی هەشتاکان بە دواوە، بەشێک لە پارتە کوردستانییەکان شەڕی کۆنەپەرستانەی ئێران – عێراقیان هێنایە ناو خاکی کوردستانەوە، ئەنجامەکەی گەیشت بە سوتاندنی خاک و خەڵکی کوردستان لە بەرداشی ئەو جەنگە نەگریسە.

ئەم چالاکییە هاوەبەشانە، چەورترین و بەلەزترین تیکە بوون، خرانە ناو مشتی فاشییەکان بەغداوە، بۆ پەلەکردن لە جێبەجێکردنی نەخشە شۆفینییەکانیان، کە بە ساڵان بیریان لە ئەنجامدانی دەکردەوە و بەدوای هەلێکدا دەگەڕان بۆ جێبەجێردنی.

شەهید ڕێباز زۆر ڕاستگۆیانە دەستنیشانی هۆکارەکانی قڕکردن و ئەنفالکردنی گەلەکەمان دەکات، دەیباتەوە سەر ئەم هۆکارانە: ((1- سروشتی دڕندانەی بەعس. 2- هاوکاری هەندێک حیزب لەگەڵ ئێران. 3- چالاکی هاوبەش لەگەڵ ئێران و کردنی کوردستان بە بەرەی شەڕی عێراق – ئێران. 4- کاروکردەوەی هەندێک لە لێپرسراوان لە قەبەکردنی زیانەکان " 6.

لێدانی نەوتەکەی کەرکووک مەزنترین کاری سەربازی هاوبەشی هێزە کوردییەکان بوو لەگەڵ ئێران، خاڵی وەچەرخان و 11 ی سەپتەمبەرێک بوو لە سەردەمی خۆی بە گوێرەی گەلی کوردەوە، هەرچەندە لە سەرەتادا کارەساتی مرۆیی لێ نەکەوتەوە، بەڵام ئۆپەراسیۆنی ئەنفال لە ڕەحمی ئەوەوە لە دایک بوو، کە گەورەترین کارەساتی مرۆییە لەمێژوی نوێی نەتەوەی کورددا.

ئەم هێرشە هاوبەشە سەرەتایەکی گەورەی هاوپێچکردن و بە کۆکتێلکردنی شیلەی جوڵانەوەی چەکداری کوردی بوو بە شەڕی کۆنەپەرستانەی عێراق- ئێرانەوە، ڕەنگ کردنی ئاڵای کوردستان و بزاڤە سیاسیەکەی بوو بە ئاڵای داگیرکەران، هەموو نیشتمان پەروەرییەکی لەناخیی کەسایەتی کورد کوشت، جێبەجێکردنی ئەو پەیمانە ستراتیژییە بوو، ئێران لەگەڵ هەندێک پارتی کوردستانی بە خوێن و خۆڵەمێش واژۆی کرد، پاشان خومەینی بە مۆرکردنی پەرداخە ژەهرەکە هەمووی هەڵ هێنایەوە، پارتەکانیش بە ئەنفالکردنی 182000 مرۆڤی کورد و هەڵاتنیان بۆ ئەو دیو سنوورەکان، باجی هەڵەکەی خۆیان بەقورسترین شێوە دایەوە.

ئەو شەوەی ئاسمانی کەرکووک کرا بە فوارەی ئاگر، گڕی باوەگوڕگوڕ کەوتە بەر گڕ، بۆنی کزۆزەی سوتانی جەستەی مرۆڤەکان لە ناو لادێکانی دەڤەرەکەوە دەهات، تارمایی مەرگ ئەو ناوەی داگرت، ئازارەکانی گەیشتە سەر تخوبی مەرگ، شەوێکی زۆر ترسناک بوو، سەرەتایەکی مەترسیدار بوو، لەو چرکە ساتەوە هەموو شت لە کوردستان گۆڕا، سەرەتای گۆڕانکارییەکی گەورە بوو بۆ جەماوەری کوردستان، خاڵی دەستپێکی لەناو چوونی نەتەوەیەک بوو، لەحزەی تێکەڵ بوونی مەرگ بوو لەگەڵ ژیان، مان لەگەڵ فەوتان.

ینک کە جێبەجێکەری ئەو جەنگە هاوبەشە بوو لە دەڤەری کەرکووک، بەوە ناسراوە هێزێکی لیچتقە، لەسەر یەک هاوپەیمانیەتی، یەک بیرو باوەڕی سیاسی و ئایدۆلۆژی، یەک میتۆدی کارکردن، قەت تاکو سەر خۆی ناگرێت، نە قەت بیرو باوەڕی ڕوون و دیارە بۆ جەماوەر، نە هاوپەیمان و دۆست و دوژمنی تا سەری هەیە، بە پێچەوانەی پارتییەوە لە تەواوی ماوەی جەنگی ئێران - عێراقدا لە بەرەی ئێراندا مایەوە، لە هاوکاریدا مل کەچ و گوێ ڕایەڵ و سەنگەر نەگۆڕ بوو، لە داهێناندا تەمبەڵ و نا کارا، لەکاردا سست و تەوەزەل، بۆیە ینک بە ئەنجامدانی شەڕی کەرکووک کارایی خۆی بۆ ئێران سەلماند، ئەمە وایکرد لەو چرکە ساتەوە ململانێ ی پارتە کوردییەکان (ینک، پدک، حسک- بزووتنەوەی ئیسلامی) بۆ کاری هاوبەش لەگەڵ ئێران هاتە ئاراوە، کەوتنە ململانێ بۆ زیاتر ڕاکێشانی ئێران بۆ قوڵایی خاکی کوردستان.

یnك لە ماوەی جەنگی ئێران - عێراقدا هەر كاتەی لە بەرەی یەكێك لە شەڕكەراندا بوو، لە ساڵی 1983 ەوە بە فەرمی لایەنگری لە عێراق دەكرد: ((تاڵەبانی بەڵێنی دا كە هێزەكانی شان بە شانی حیزبی بەعس شەڕ بكات بۆ دەرپەڕاندنی داگیركەران لە خاكی عێراقدا 7)) .

بگرە بەڕێز مام جەلال تاڵەبانی لەوەش زیاتر ڕۆیی، بەوەی سەدام حسێنی بە ناوبژی كەر ناو برد نەك دوژمنی كورد، ئەمەی لە كاتی خۆی لە گۆڤاری (الگلیعە العربیە) ڕاگەیاند، هەر لەم چاوپێكەوتنەدا ئەوەش ڕاگەیەندرا سوپای عێراق سوپای نیشتمانە، نابێت لە دواوە خەنجەری ژەهراوی لێ بوەشێنرێت.

ئەم مانگی هەنگوینییەی نێوان هەردوولا (ینك – ئێران) نەك خەنجەر بگرە ڕم بوو لە پشتەوە لە سوپای عێراق وەشێنرا: (لە ساڵی 1986 لایەنەكەی بەڕێز تاڵەبانی ڕێككەوتننامەی ڕەسمی سیاسی و سەربازی لەگەڵ تاراندا بەست 8) .

بە مۆركردنی ڕێككەوتنامەی سەربازی ئێران – ینك، كڵپەی ئاگری جەنگی عێراق – ئێران لە كوردستان جۆشی سەند، چونكە ینك بەسەر بەشی زۆری سنووری ئێران – عێراقدا باڵا دەست بوو، هاوكات لە جەنگی گەرۆكی نیمچە بەرەیی داهێنەر و پسپۆر بوو، خاوەند هێزێكی سەربازی جەسوور و بە جوڵە و فەرماندەیی ئازا و زیرەك لە كاروباری سەربازی بوو، لە جەرگەی ئەنجامدانی ئەو جەنگە هاوبەشانە كۆمەڵێك زەبری كوشندە لە حكومەتی بەغدا كەوت، ئاكامەكەی بەوە گەیشت جەستەی پارتە كوردستانییەكانیش لە ئەنفالە بەدناوەكان لە ئاگری شەڕەكە سوتا، بێ ئەڤلییەكانی سەدام و ڕاپەرینی 1991ی جەماوەر نەبوایا، بەدەم ئەو زامەوە خۆیان و هاوپەیمانەكانی ناو بەرەی كوردستانی لەسەر سنوورەكان لە چاوەڕوانی گۆدۆدا سەریان دەنایەوە.

وەك پێشتر ئاماژەمان پێیدا، هەڤاڵ نەوشیروان مستەفا، لە بەشێكی پەرتوكەكەیدا، ، پارتی بە شێوەیەك لە شێوەكان بە هۆكاری لەناوادنی بارزانییەكان تۆمەتبار دەكات، كەچی ئێستا بە شانازییەكی گەورەو باوەڕ و متمانە بە خۆوە، باس لە ڕۆڵی خۆی دەكات لە ڕەنگرێژكردنی ئەم سیاسەتە نوێیەی ینك لەگەڵ ئێران، بەمەش دووپشكەكە بۆ ینك بەدەستی خۆی دەگرێت، بەڕێزی سەبارەت بە چالاكی لێدانی نەوتەكەی كەركووك دەنووسێت: ((سەركردایەتی یەكێتی لەبەر گرنگی كارەكە، دانان و جێبەجێكردنی پلانی هەموو چالاكیەكەیان بە من سپارد و، من ڕۆژانە ئەبو خەریكی وردەكاری پلانەكە بم، ئێرانیەكان ئەم كارەیان بەلاوە زۆر گرنگ بو، تەنانەت بە مەرجی جدی بونی یەكێتی لە شەڕی عێراق و، پاشەڕۆژیان دانابو 9.

ئەوە نییە بەڕێز كاك نەوشیروان تەنها نەخشە دارێژەری 11ی سەپتەمبەری كوردستان (لێدانی نەوتەكەی كەركووك) بوو بێت، بەڵكە وەك خۆی ئاماژەی پێ دەدات جێبەجێكەریشی بووە، هەر وەك دەنوسێت: ((هێزێكی تر كە هێزی سەرەكی و هەرە گەورەی یەكێتی بوو. بە سەرپەرشتی خۆم، ئاگر بارانی باوەگوڕ گەڕ بكەن 10.

فەرماندەیەكی سەربازی دیاری دیكەی ینك، تەئكید لە سەركردایەتی ئەم چالاكییە لە لایەن كاك نەوشیروان مستەفا دەكاتەوە، ئاماژە بۆ مكوڕی بەڕێز نەوشیروان دەكات لە ئەنجامدانی ئەو چالاكییە، لە شەوی 10-10 دا و پەلەكردن لە جێبەجێكردن و ئەنجامدانی لەماوەی دیاریكراودا، تەنانەت گفتوگۆكردن ڕای پێچەوانەشی پەسەند نەكردووە " هەرچەندە تایبەتمەندی فەرماندەی سەربازی سەركەوتوو، ڕاپەڕاندنی نەخشەی سەربازییە لە كات و ساتی دیاریكراو، نەك ساردی و خاوو خلیسكی لە ئەنجامدانی ": ((ڕۆژی 10-10-1986 لە دێی خاڵدان چاومان بە كاك شەوكەت و كاك ڕۆستەم و مام یاڵەح گۆڕی ئەسپی كەوت.

.... . كاتژمێر چواری پاش نیوەڕۆ لە لایەن كاك نەوشیروانەوە بروسكەمان بۆكرا كە هەر ئەمشەو چالاكییەكە بكرێ. كاك شەوكەت داوای دواخستنی كرد چونكە هێزەكانی مەڵبەندی یەك فریا ناكەون، بەڵام كاك نەوشیروان وەڵامی دایەوە: ئەبێت هەر ئەمشەو ئەنجام بدرێ ئەگەر ئەمشەو نەكرێ دیارە ناتانەوێ ئەنجامی بدەن 11.

ئەوە نییە هەموو جێبەجێكەرانی ئەو چالاكییە هاوبەشە، بە شانازییەوە باس لە ڕاپەڕاندنی ئەم چالاكییە بكەن، هیچ گومان و دودڵییەكیان لە كاردانەوەی ڕژێم و ئەنجامە نێگەتیڤەكانی نەبوو بێت، شەهید ڕێباز نیگەرانی خۆی لە سەرو بەندی لێدانی نەوتەكەی كەركووك بەم شێوەیەی خوارەوە دەگێڕێتەوە: ((سەیرێكی كاك ".... . " م كرد و ووتم بە ڕاستیتە لە كەركووك دەدەین.... وتی بۆ؟ هەمووی دەسوتێنین، عێراق بە ساڵێك ناتوانێ ئەو خەسارەتە پڕ بكاتەوە.... . ؟! دیسان پێم ووت ئەدی میلەتی خۆمان، باشە ئەو گومدانە باشە خەڵكەكەی حكومەت دڕندەیە هەرچی لە دەست بێت دەیكات... 12.

نەك تەنها ترس لە تۆڵە كردنەوەی ڕژێم لە پێشمەرگە، بەڵكە بەم شێوەیەی خوارەوە، بەرامبەر بە كاردانەوەی ڕژێم بەرامبەر بە جەماوەر، دڵە خورپە دایدەگرێت و ترسی لێ دەنیشێت: ((لەوێ بیرم كردەوە ڕژێم ئەو تۆڵەیە لە جووتیارە هەژارەكان دەكاتەوە، گوندەكان دەسوتێنن، خەڵكەكەش ئاوارەو دەربەدەر دەكات 13.

ئێستا کاتی ئەوە هاتووە، هەمان ئەو ئاوە لەسەر سفرەی ئەنجامدەرانی چالاکی لێدانی نەوتەکەی کەرکووک دابنێین، کە لە هەمان بیر دەرهێنرابێت، کە بە دەستی خۆیان بۆ تاوانبار کردنی پارتی لێیان داوە، لە شەڕی حاجی ئۆمەران و قڕ کردنی بارزانییەکان، کە بە گوێرەی بۆچوونی ئەوان بێت، هۆکاری کۆمەڵ کوژی بارزانیەکان دەبەنەوە سەر هاوکاری پارتی لەگەڵ ئێران، لە هێرشی هاوبەشیان بۆ سەر حاجی هۆمەران.

بەڕێز کاک نەوشیروان مستەفا، وەک خوێندمانەوە لە نووسینەکەیدا، چاوساغی و هاوکاری پارتی بۆ سوپای ئێران، لە شەڕی حاجی هۆمەران، بە دەست بڕین دەزانێت، سزادانی بارزانییەکان بەهۆی ئەو دەست بڕینەوە، تا ڕادەیەک بە ڕەوا دەزانێت، بەشی زۆری تاوانەکەش دەخاتە ئەستۆی ملە ئەستوورەکەی پارتی.

لێرەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی، بەعس تەنها کارەکەی ڕاپەڕاندووە، بیابانەکەی بۆ شاردنەوەی ڕوفاتەکەیان تەرخان کردووە، ئەوەی تاوانباری سەرەکییە پارتییە، بەهۆی چاوساغی بۆ سوپای ئێران، لە هێرشی حاجی هۆمەران، زۆر ئاساییە بەڕێزی ئەم گومانە بکات، بەمەرجێک فاشست بوونی بەعس لەیاد نەکات.

سزادانی خێڵێک لە بڕی کار و کردەوەی پارتێک، دواجار شار و گەلێک لە تاوانەکانی هەڵەبجەو ئەنفال لە بەرامبەر کردەوەی چەند پارت و گروپێک، ئەوپەڕی کرداری فاشستانەیە، تاوانبارکردنی هەر لایەنێک، لە جیاتی بەعس، لە پای ئەو تاوانانە، سپیکردنەوەی ڕووی ڕەشی فاشیستی بەعسە، لێرەدا ناتوانرێت بە هەڵەی لایەنەکان لە تاوانی بەعس کەمبکرێتەوە، هەڵەی لایەنەکان بەرز بکەینەوە بۆ ئاستی تاوان، بۆیە لە تاوانی بارزانی و هەڵەبجە و ئەنفالدا تاوانباری سەرەکی تەنها بەعسە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت، چاو لە هەڵەو کەم و کوڕی لایەنەکان بپۆشین، بە هۆکارێکی ئەنجامدانی ئەو تاوانەیان نەزانیین لە لایەن بەعسەوە، کە بەهانەی زێڕینیان بە سەدام دا، تا خەونەکانی جێبەجێ بکات لە قڕکردنی کورد، تا ئەو کاتەی بەرپرسانی ئەو کات، خۆیان لەسەر ئەم بابەتە ڕاشکاوانە قسە دەکەن، ئەو گومانە لەسەریان هەر دەمێنێت.

هەرچەندە ئەگەر ڕژێم ئەو فاوڵە گەورانەی چنگ نەکەوتایا، نایتوانی بە سانایی نەخشە فاشیستییەکانی خۆی وا بە سانایی جێ بەجێ بکات، بڕیاری مەرگ بەسەر گەلێکدا بدات و نیشتمانێک خاپوور بکات.

ئەو بە پێی کیسەڵ بۆ جێبەجێکردنیان هەنگاوی دەنا، نەک بەو خێراییەی بە هۆی هەڵەی ئەو لایەنانەوە بۆی گونجا.

تێکەڵ کردنی بزووتنەوە و ناوچەیەک بە جەنگی نێوان دوو وڵات، شەرعییەت لە بە جینۆسایدناسینی کۆمەڵ کوژییەکان دەسێنێتەوە، هەر وەک چۆن تاوانێکی گەورەی وەک هەڵەبجە، بەو هەموو وێنەو شوێنەوارەیەوە، لە دادگایی فرانس ڤان ئانرات، بە جینۆساید نە ناسێنرا.

هەندێک جار بەرپرسیارێتی بۆ خاوەنەکەی نەگبەتییە، بە تایبەت ئەنجامی خراپی لێبکەوێتەوە، بۆیە ئەوەی لەو چالاکیانە بەرپرسیارێتی سەربازی و سیاسی گەورەتریان هەبووبێت، پشکی زیاتریان بەر دەکەوێت، بۆیە نابێت بە بەرەو ڕوکردنەوەیان فشاری خوێنیان هەڵبستێت.

ئەگەر بەڕێز نەوشیروان بە دوای کردنەوەی نهێنی گرێی گرتنی بارزانییەکانەوەیە، ئەو نهێنییە لە شەڕی هاوبەشی پارتی – ئێران لە حاجی هۆمەران دەبینێتەوە، ئەگەر ئێمەش بە دوای کردنەوەی گرێی هۆکاری ئەنفالکردنی 182000 مرۆڤەوە بین، جێی خۆیەتی بە دوای ئەو گرێیە لە شەڕە هاوبەشەکانی کورد-ئێران ی ساڵی 1986 بە دواوە بگەڕێین، کە لێدانی نەوتەکەی کەرکووک مەزنترین و دەستپێکێتی.

ئەم خولەی شەڕە هاوبەشەکان، چالاکییەکانی بەرفراوانترە لە دیدەوانی و ڕێنیشاندانەکانی حاجی ئۆمەرانی سەر سنوور، لە چاوساغییەوە گەیشتۆتە سەر پێش پاسدارا کەوتن و هێنانیان بۆ قولایی 150 کمی ی کوردستان و لێدانی بڕبڕە پشتی ئابووری عێراق، کە نەوتەکەی کەرکووکە، ماشینی جەنگییەکەی عێراق بەهۆی ئەوەوە کاری دەکرد و درێژەی بە جەنگ دەدا، لێرەدا دەبینیین ڕژێم بەهۆی گەورەیی تاوانەکەوە، بە سزادانی یەک خێڵ، دڵی ئاو ناخواتەوە، دواتر دەبینیین پەلاماری هەموو ناوچەکانی دەرەوەی شارەکان دەدا جگە لەچەند پوازێکی بچووکی جاش نشین.

لە بەرواری 20-6-1987، ڕژێم بڕیاری سزا دانی هەموو زیندەوەرانی دەرەوەی ڕێگا گشتییەکانی کوردستانی دا، بەمەش بڕیاری مەرگی دا بەسەر بەشی زۆری نەتەوەی کورددا، لە ژێر ناوی سزا دانی نۆکەرانی ئێران.

لە ئاکامی لێدانی نەوتەکەی کەرکووکەوە، کۆڕەوێکی خێرا، ئەو شەوە لەو ناوچانە دەستی پێکرد، کە چالاکییەکە لە سنووریدا ئەنجامدرا بوو، جەماوەری گوندەکانی دەوروبەر ڕێگا گشتییەکان کەرکووک، سەرجەم گوندەکانیان چۆڵکرد، پاشان بەشی زۆری گوندەکان دەوروبەری کەرکووک خاپوور کران.

با بزانیین بەڕێز کاک نەوشیروان مستەفا، وەک فەرماندەی ئەو کردە سەربازییە، چۆن هێزەکەی ئامادە کردووە بۆ بەر پەرچدانەوەی هێرشی رژێم، بۆ پاراستنی جەماوەر لە تۆڵە کردنەوەی ڕژێم لە پەرچەکرداری، لە کاتێکدا ئەوەی ڕون بوو بۆ هەمووان، بوو بوو بە نەریتی باوی بەعس، بەرامبەر هیچ چالاکیەک ڕژێم بێ پەرچەکردار نەبووە لە تۆڵەکردنەوە لە جەماوەر.

بۆ بەرگریکردن لە سەدان گوند و دەیان هەزار گوندنشینی سڤیل، کە بەشی زۆریان جەماوەری لایەنەکەی خودی خۆیان بوون، لەو شەوەی لە ناکاودا گوند و ناوچە و بان خانووەکانیان کرا بە بەشێک لە جەنگی عێراق – ئێران، بەم شێوەیە خۆیان ئامادە دەکەن، بەڕێزی ئاوا باسی بەسەرهاتی خۆی لەو شەوە مێژوویەدا دەکات: " بۆ بەسەر بردنی ڕۆژێکی نەزانراو چووینە دێی شێخانی چەمی ڕێزان بە هیوای ئەوەی شەوی داهاتوو بگەڕێینەوە دۆڵی جافایەتی " 14.

باشە دەبێت ئەو ڕۆژە نەزانراوە کامە بووبێت، کە بەڕێزی لە چەمی ڕێزان چاوەڕوانی بووە، لە کاتێکدا سەدان گرد و تەپۆلکەو چەم و شیوو شاخ و دارستان و دۆڵ.... و دەیان گوند و هەزاران بەرگری میللی و تیپی پێشمەرگەو و چەندین پارتی سیاسی و دەیان هەزار هاوولاتی ونموونە من و کەس و کارم ئاسا، وەک قەڵخانی مرۆیی لە دوای خۆیەوە وەک نێچیر بۆ بەعس بەجێ هێشتووە!.

ئەگەر یەکێک شارەزای دەڤەرەکە نەبێت، وا دەزانێت چەمی ڕێزان و گوندی شێخان، لە دەشتاییە کاکی بە کاکییە لە بن نەهاتووەکانی کەناری کەرکووکە، کەوتۆتە بنی بابەگوڕگوڕەوە!. ئایا دەبێت مانەوەی شەو لە گوندی شێخان چ موجازەفەیەکی تێدا بێت، تاکو بە ڕۆژی نەزانراو باسبکرێت؟؟؟، لەوانەیە خوێنەر لە گوندەکانی سەر ڕاستە شەقامی کەرکووک – هەولێردا بەدوی ئەم گوندەیا بگەڕێن، یان لە هەڵەتەکانی کەلی سێکانی، نەک ئەوەی ئەم گوندە نزیک بە 75 کم لە نزیکترین پنتی چالاکییەکەوە دوور بووبێت، تا دەگەیت پێی، دەیان شیوو هەڵەت و شاخۆلکەو گردۆلکە دێتە پێشت، ئەم گوندە تا ئێستا، هیچ تانجییەک بە سەلامەتی لێی نەگەڕاوەتە دواوە، کۆپتەر بە لێزەریش ئەو شیوە قولە نادۆزرێتەوە، مەگەر شیوی شێری شاە مەسعوود وا سەخت و قول بوبێت.

بە تەئکیدەوە دەڵێم، ئەگەر ڕژێم ئەو ڕۆژە هەموو سوپاکەی کۆبکردایەتەوە و بخستایەتە گەڕ، ناگەیشتە گوندی شێخان، کە ئەو کات ماڵ و بارەگای هەڤاڵ عەلی بچکۆلی لێ بوو.

دیارە هەموو دەم فەرماندەکان، سەرکەوتنەکان بەناو خۆیانەوە تۆمار دەکەن، قوربانییانی ڕاستەقینەش کە دروستکەرانی مێژوون تەنها پارچە شمشاڵێکیان بەر کەوتووە، لە کاتێکدا سەرکردەکان هەموو دەم بە چەندین فرسەخ گولە نەگەیشتوە پێیان، هەرچەندە کاک نەوشیروان فەرماندەیەکی سەربازی ئازا بووە.

لە جەرگەی چالاکییەکە، کاک نەوشیروان لە گوندی مۆرخواردەی بناری چیای خاڵخاڵان دەبێت، ئەم گوندەش کەوتۆتە ناوچەیەکی سەختی پڕ لە شیوی قول و تاشە شاخی قات قات و تەپۆلکەی چڕ و چەمی قول و ڕەزی چڕ و پڕەوە، چەندین ساڵ بوو ناوچەیەکی ئازادکراو بوو: ((بنکەی فەرماندەیی هێزەکەی خۆمم لە مۆرخوادە دانا. دوری مۆرخوادە لە کەرکوکەوە لە 40 کم کەمتر بوو 15.

لە دوای تەواو بوونی چالاکییەکە، کۆماری ئیسلامی هەمووی بە ناوی خۆیەوە بڵاو کردەوە، ڕاگەیاندنی بەو شێوەیە، بە ناوچەی جەنگ کردنی کوردستان بوو لە لایەن ئێرانەوە، هیچ ڕۆڵێکی بۆ ینک نەهێشتەوە، ینکیش وەک حکایەتخوانەکە هیچی بۆ نەمایەوە.

شەهید ڕێباز بەم شێوەیە ئاماژە بۆ پاشقوڵگرتنی کۆماری ئیسلامی دەکات لە ینک، کە چالاکییەکەی بەناوی خۆیەوە بڵاو کردەوە:

((ڕۆڵەکانمان لە ڕەزمەندگانی ئیسلام توانییان کۆمپانیای نەوتی کەرکوک خاپور بکەن 16.

ئازادکردن یان وێرانکردنی هەڵەبجە

تاکو ئێستا ئێمە سنووری مافەکانمان نازانین، ناشیانەوێت فێر بین، ماف شاردنەوەی لە هاوولاتیان، ئاماژەیە بە دەسەڵاتی ناڕەوا، با پرسیارێک بکەین، ئایا بۆ تاکی کورد گفت و گۆکردن لەسەر ڕوداوە تاڵەکانی نەتەوەکەی خۆی ڕەوایە؟، یان دەسەڵاتداران بۆ خۆیان چۆنیان پێ خاسە، دەتوانن بەو شێوەیە مێژوو بنووسنەوە، ئێمەی گەلیش کە درووستکەری ئەو مێژووەین و قوربانیدەری یەکەمی کارەساتەکانین، هەموو پیتەکانی مێژوو خوێنی ئێمەی لێ دەتکێت، تەنها ڕۆڵی تەمەشاکەر ببینین تیایدا، ئەگەر لە سەردەمی کۆیلەداریدا مرۆڤەکان جەستە و بیریان کۆیلە بوو، یاساغ بوو لە خەویشدا ئازاد بن، نایانتوانی لە دەرەوەی ئیرادەی خاوەنەکانیان بیر لە هیچی دی بکەنەوە، ئەوا لە سەردەمی ئێستادا سادەترین ماف ئەوەیە، بتوانیت بەشدار بیت لە گێڕانەوەی چیرۆکی مەرگی گەلەکەت و

نووسینەوەی بەسەرهاتەکانی خۆت، بەلاَم تاکی کورد ئەو مافەی نییە، چونکە ئەو رۆژانەی یاساغە قسەیان لێبکرێت، پڕە لە لوغزی سیاسی شاراوە، بەم هۆیەوە هەزاران نهێنی بردرانە گۆڕەوە.

سەرانی کورد ئەو مافە لە تاکی گەل دەسێننەوە بە قوربانیانیشەوە، چیرۆکەکانی خۆیانمان بۆ بگێڕنەوە، داستانەکانی گرتن و سەربڕینیانمان بۆ بنوسنەوە، هەزاران چیرۆکی کپکراومان هەیە، گوزارشت لە سەردەمی کارەساتەکان دەکەن، بەلاَم قەدەغەکراوە گوزارشتیان لێ بکرێت، با بزانین کاک نەوشیروان مستەفا کە بە پێچەوانەی زۆربەی زۆری سیاسییەکانی دی، بۆ خۆی خوێنەوارە و تا ئێستاش سیاسییەکی جدییە، هەلوێستی چییە لەسەر ئەوانەی لە سەر کارەساتی هەلەبجە دێنە گۆ و رەخنە دەگرن لە رووداوەکانی ئەوکات:

((ئازادکردنی هەلەبجە بوو بە کارەساتێکی نەتەوەیی، نەک هیچ گوشارێکی لە سەر شەڕەکانی ئەنفالی (1) سوک نەکرد، بەلکە خەم و پەژارەی زیاتر کردن و کاری سەلبی کردە سەر ورەیان لەویش خراپتر بوو بە بیانوو بە دەس تاقمێ داخ لە دلەوە بۆ ئەوەی سەروەری یەکانی شۆرشی کوردی پێ بێ نرخ و تاوانەکانی دوژمنی پێ بشۆنەوە. هەندێ لەو بەناو ((رۆشنبیر!)) و ((کورد پەروەرانە؟)) ئەلێن

- ئەگەر یەکێتی ئێرانی نەبردایەتە هەلەبجە، یەدام بۆمبارانی کیمیایی نە ئەکرد!.
- ئەگەر یەکێتی هاوکاری لە گەل ئێران نەکردایە، یەدام گەرمیانی ئەنفال نەئەکرد!.
- خۆ ئەگەر سەرانی یەکێتی دوای ئاشبەتال دەستیان بە شۆرش نەکردایەتەوە، ئەوا نەکەس ئەکوژراو، نە هیچ ئاواییەک تێک ئەدراو، نە هیچ کوردێ زەرەری پێ ئەگەیشت!.
- هەر بەم لۆجیکە، ئەگەر مستەفا بارزانی و سەرانی پارتی شۆرشی ئەیلولیان دەست پێ نەکردایە، ئەوا کوردستان تووشی ئەو هەموو کوژران و وێرانییە نە ئەبوو!.

بێگومان ئەمە لە باشترین خالەتدا نیشانەی بێهۆشی نەتەوەیی و، بەلگەی نا رۆشنبیری ئەوانەیەو، لە خراپترین حالەتدا نیشانەی نا دلسۆزییانە، چونکە مێژوو وەها نانوسرێتەوەو رووداوەکان وەها هەلناسەنگێنرێ و ناگێردرێتەوە " 17.

دیسکۆفسکی دەلێت: هەر مرۆڤێک لە ئاست هەموو کەس و شتێک بەرپرسە " 18.

نووسەر هاوولاتییەکی چالاکە لە کۆمەلگاکەیدا، نەک تەماشەکەرێکی وردبینی بێلایەن، بۆیە بەردەوام قسەی خۆی هەیە، کەچی کاک نەوشیروان دەیەوێت نووسەران و رۆشنبیران بێلایەن بکات لە ئاست رووداوەکان و لە پەیامەکانیان دایان مالێت، روتیان بکاتەوە لە هەلوێست نواندن، بیانکات بە نووسەری سەلاری گوێگر، دەیەوێت نووسەران رۆبۆت بن، ئەمەش بۆ خۆی کوشتنی عەقل، پرسیار، بیرکردنەوە، گومانە لە ناخی نووسەردا، سەرکردە نووسەری کوێری دەوێت، بۆ ئەوەی هەلەکان نەبینێت، بۆ ئەوەی ڕاستییەکان پەردەپۆش بکات، نووسەر هەموو کات بە گومان و پرسیار کەرە، ئازادە چ پرسیارێک دەوروژێنێت، بە تایبەت لە وردەکارییەکانی گرنگترین و هەستیارترین قۆناغی مێژووی گەلەکەمان، بەلاَم بەرێزی دەیەوێت، وەک نووسەرانی حیزبەکانیان کاریان تەنها بەسەردا پیدا هەلدان بێت، هیچ پرسیارێک لەسەر رابردووی کارەکانی ئەوان نەکرێت.

لەم پەرەگرافەوە دەرئەکەوێت، پرسیار و گومان بردراونەتە خانەی گوناهە مەزنەکانەوە، بە کردنی خاوەنەکەی بۆ جەهەنەم دەبات.

کەس چاوەڕوانی هەلوێست دەربڕین لە کەرو لالەکان، نووسینیش لە کوێرەکان ناکات، بەلاَم هەموو چاوەڕوانی هەلوێست و وشەو وێنەین لە سیاسی و نووسەر و هونەرمەندان.

ینک سەنتەری ڕەوایی دادپەروەری نییە لە کوردستاندا، تاکو ئێستا ئێمە بێین لە دورو نزیکی چەقی (ینک) مەوە ئاستی دلسۆزی وتێکۆشەری نووسەران و پارت و گروپ و کەسەکان دیاری بکەین، نووسەری مەسئول ئەو کەسە بێت چەپلە لێدەری باش و شاباشکەری چالاک بێت بۆ حیزب و سەرکردە، ، هەرچەند سەردەمی سەنتەریی گەل و نەتەوە لەگەل وەل بوونی پارتی سەرکردە بە بیر و کردارەوە بۆ هەتا هەتایە لە گۆڕ نرا.

نووسەر دیلی حەقیقەتە، کۆیلەی گێڕانەوەی ڕاستییەکانە، بۆیە دەبێت هەموو گومانەکان بکات بە پرسیارکردن، دەبێت لە عەقلی چیایی ئەوکاتی سیاسییەکان تێپەڕێنێت، عەقلێک یەک دنیا قین و شەڕی ناوخۆیی و پێشێلی مافی مرۆڤی بەرهەم هێناوە، تاکو ئێستا بەو عەقلییەتەیان ڕێگرن لەبەردەم کرانەوەی کۆمەلگەی کوردەواری.

ئەم کارەساتانە شایانی باسکردن و هەلوێستەکردنن لەسەری، هێزێک لە هەناو ئەو کارەساتانە بوونی هەیە، بە قولی بەرەو خۆی ڕامان دەکێشێت بەرەو هێزی رەخنەو گومانکردن لە ڕابردوو دەمانبات.

هەرچەندە برینەکان ئەوەندە گەورەو قولن، بە ڕەخنە سارێژ نابنەوە، بەڵام ویژدان ئارام دەکەنەوە، لە برینی قولتری داهاتوو دەمانپارێزێت، بۆیە دەبێت گومان بکەین.

هێشتا ئەو کارەساتانەی ئەو سەردەمە، ڕوداوەکانی ئەو زەمەنە زاڵە بەسەر بیرکردنەوەو باری ژیانی کورددا، شەڕێکی وێرانکەر، تاکتیکی ئابرووبەری سیاسی، تیاچوونی فیزیکی و سیاسی بۆ کورد هێنا، بۆیە دەبێت پاشماوەکانی لە زەین و بیرکردنەوەی خۆمان دەربکەین، تاکو جارێکی دی تووشی هەمان مەرگەساتمان نەکاتەوە.

ڕاستییەکان نابێت ون بن، ئەگەر ئێمەش پێی نەگەین، ڕۆژێک لە ڕۆژان جەماوەر هەر پێی دەگات، بۆیان ڕوون دەبێتەوە، مێژوو جارێکی دیکە دوور لە هێزی دەسەڵاتداران دەنوسرێتەوە، دەبێت بگەین بە کۆدی نهێنی ئەو ڕوداوانە، ڕەخنە و پرسیار و گومان پنتی کرانەوەی نهێنیەکانە، خاڵی گەڕانە بەدوای ڕاستییەکان، دەرهێنانی هەقیقەتە لە بیری ناڕاستی، گەیشتنە بە کۆدی حەقیقەت.

ینک قۆناغێکێکی نوێی لە تێ هەڵپێچانی جوڵانەوەی کوردی لەگەڵ کۆماری ئیسلامی ئێرانی داگیرکەری کوردستانی خۆرهەڵات داهێنا، هەرچەندە پارتی داهێنەر بوو لە شەڕی حاجی هۆمەران، بەڵام ینک تێپەڕاند، ئەو تێ هەڵپێچانەی دوێنێ، کە کارەساتی گەورەی لێ کەوتەوە، ئەمڕۆ بەرژەوەندی نیشتمانی گەلەکەمان وا دەخوازێت بیکەینەوەو شیتاڵر شیتاڵی بکەین، تاکو لە داهاتوودا ئەو شێوە کارەساتانە دوبارە نەبێتەوە، ئێمە وەک تاکی ئەم کۆمەڵگایە مافی خۆمانە بەرگری لە قڕکردنەکانی ڕابردووی خۆمان بکەین، چونکە خۆمان خاوەند خۆمانیین، نەک پارت و گروپ و کۆمەڵێک سەرکردە، سەردەمی کۆیلەداری توڕدراوە، بە پراتیکیش ئەمڕۆ دەرکەوتووە، بەشی زۆری ئەوانەی سیاسەتی کوردیان لەو ڕۆژانە بەڕێوە دەبرد، تەنها خەمیان گیرفانی خۆیان و سەلامەتی بانکەکەی هەڵەبجە بوو، نەک 5000 عومەر خاوەرەکەی دانیشتووانی.

دەیانەوێت کارەساتی هەڵەبجە و شەڕی هاوبەش لەگەڵ ئێران، لەناو گوڵدانی خەباتی چەکداری و بزاڤی ڕزگاری نیشتمانی کوردستان بشارنەوە، بەمەش مەبەستیانە خەباتی چەکداری بۆ ڕزگاری نیشتمانی و فەتحە هاوبەشەکان، لەگەڵ سوپای پاسدارانی ئێران، لە یەک خانەدا ڕیزبەندی بکەن، بە زۆر پێمان بسەلمێنێنن هەمووی یەکە، ئاخر چالاکییەکانی هێزی پشتیوان لە کوێ و فەتح و نەسر و کەربەلاکان لە کوێ؟؟؟، کام قەڵەم بەدەست، کام مرۆڤی خاوەند زمان، کام چاو، کام گوێ، کام و کام دەتوانێت ئەو 2 تاکتیکە لەیەک خانە ڕیز بەندی بکات!.

چۆن بۆ نووسەر ڕەوایە هەڵوێست دەربرێت، لەسەر ڕوداوی بێسەر و شوێنکردنی بارزانییەکان، ئاوا بۆ ئێمەش وەک تاکێکی چالاکی ئەم کۆمەڵگەیە، وەک قوربانیەکی ئەو ڕوداوانە، وەک بونەوەرێکی سیاسی، وەک ئاژەڵێکی سیاسی قسەکەر، بۆمان ڕەوایە هەوڵوێست دەربڕین لەسەر سەرجەم ڕوداوەکانی کوردستان، هەمان هەڵوێست لەسەر مێزەکەی بەڕێزی و هەموو سیاسییەکانی ئەوکاتی کوردستان دابنێین، کە خۆیان دەریان بڕیووە، چونکە هەڵوێستی کەسایەتییەکی سیاسی گرنگی وەک کاک نەوشیروان کە نەگلاوەتە گەندەڵی ئابوری و سیاسی و ئەخلاقی تەنها خۆی خاوەندی نییە، قسەکردن لەسەر ئەو کەماسیانە مانای ئەوە نییە ئاو بکرێت بە دەستی بەعسدا، بە پێی هیچ یاسایەک ناکرێت گەل و خێڵێک لە پای کار و کردەوەی پارت و چەند لایەنێک کۆمەڵکوژی بکرێت، کوشتنی ملیۆنان جەنگاوەر بە ئەندازەی کوشتنی منداڵێکی سڤیل لە یاساکانی نێو دەوڵەتی تاوان نییە، خەڵکی سڤیل کۆمەڵگای نێو دەوڵەتی خاوەنداریەتی لێ دەکات، بەڵام چەکدار تەنها تفەنگەکەی شانی ئەگەر گروپ و پارتەکەشی، بۆیە هیچ کات و هیچ کاس ناتوانێت ئاو بە دەستی خوێناوی بەعسدا بکات.

بەهۆی ئەو جەنگە هاوبەشانەوە سەرجەم کورد کرا بە خائین، بەشێوەی بەربەرییانە ئومارەسەی هۆلۆکۆست کرا بەرامبەر بە مرۆڤی کورد، ئاوەدانی، سروشت، مزگەوتەکانی کوردستان.

نەک تەنها مرۆڤی کورد، بگرە سروشتی کوردستانیش سزادرا، هەموو تاکێکی کورد بە جەنگاوەر درانە قەڵەم، هەر لەم بۆچوونەوە هەڵس وکەوت لەگەڵ جەماوەردا کرا.

پێویستە ڕاستیەکانی کارەساتی هەڵەبجە و ئەنفال و بارزانی لە مەرگ ڕزگار بکەین، لە فەوتان و بیرکردنەوە و ئاوەژووکردنەوە بیانپارێزین، ئەوەی بە چاوەکانی خۆمان بینیومانە، بە ڕاستگۆیانە بینوسینەوە، ئێمە پاڵەوانان و شایەدحاڵەکانی ئەوکات، پەیامنیری ڕاستییەکانین، لە نێوان مێژوو و حەقیقەتدا، تەنها ئێمە و ئێسکەکانی ناو بیابانەکان ئەو ڕاستیانە دەزانیین، ڕاستییەکی سامناک و مەترسیدار، بۆیە لەسەرمانە بە ئامانەتەوە بیاننوسینەوە.

هەموو تاکێکی چالاکی ئەم کۆمەڵگایە، لە هەموو کات و شوێنێکدا، مافی ئەوەی هەیە بپرسێت بۆ؟، دەبێت هیچ پرسیارێک بێ وەڵام لە بیر و هیزری خۆیدا نەهێڵێتەوە، ئێوەش تا ئەوکاتەی وەڵامی پڕ بەپێستی ئەو پرسیار و گومانانەمان دەدەنەوە، هەر بەچاوی گومانەوە لە کارەکانی ڕابردووتان دەڕوانرێت، سەردەمی ڕازیکردن و تاوانبارکردنی ڕوکەشی بێ بەڵگە نەماوە.

ئەگەر ئەو هێرشە هاوبەشەی کرایە سەر هەڵەبجە، لە جێگەیەکی دیکەو جوگرافیایەکی دیکەی ئەم کوردستانە ئەنجام بدرایا، ئایا ئەو شوێنە کوردی بە جیهان ناناساند وەک ئێستای هەڵەبجە؟؟؟، بێشک بەڵی، هەروەک بە وتەی خۆیان نەخشەیان بۆ ڕزگارکردنی قەڵادزێ کێشابوو، ئەگەر لەو شارە نەخشەکە جێبەجێ بکرایا، ئەوا کارەساتەکە ئەو شارەو ئەو دەڤەرەی دەگرتەوە، ئەوجا عومەر خاوەر دەبوو بە خدر خاوەر و هەڵەبجەش دەبوو بە قەڵادزە.

لەبەر خۆشەویستی خەڵکی قەڵادزە و نازداری دەڤەرەکەی نەبوو، ئەو نەخشەیە جێبەجێنەکرا، بەرە گواسترایەوە بۆ هەڵەبجە، بەڵکە باری سەربازی و بەرژەوەندی حیزب و سەر ڕێبوونی ناوچەکە بۆ ینک بوو، ئەو شارەی ڕزگارکرد لە تراژیدیا و نەیناساند بە جیهان: ((لە بەر ئەوەی چالاکی یەکەم بڕیاری هاوبەشی لەسەر درابوو لە لایەن حکوومەتی ئێران و یەکێتی بە ئاگاداری سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی کە بەرەی قەڵادزە بوو ناوچەکەی کەوتبوە پشت دۆڵی جافاتیەوە کە ئەگەر لەم بەرەیەدا شەڕ هەڵگیرسا کاریگەری خراپی هەبوو بۆ سەر ناوچەکە لە لایەکەوە نووسابوو بەم بەرەیەوە لە سنووری ڕانیەو قەڵادزەوە کە هێزی ئامادەکراوی عێراقی لێ بوو لە لایەکی ترەوە تەنها ڕێگەی هاتوو چۆی یەکێتی بوو بۆ هێنانی کەل و پەلی پێویستی شەڕ و بریندار و ڕەوانەکردن لە ڕێگەی ئەم سنوورەوە بۆ ئێران بۆیە ئەو پلانەی کە بەرنامەی بۆ داڕێژرا بوو ئاڵوگۆڕی پێکرا کە شەڕی ناوچەکانی هەڵەبجە پێش بخرێت و بکرێت بە چالاکی یەکەم و قەڵادزە بکرێت بە چالاکی دوای ئەو 19.

ئەو چرکەیەی هەڵەبجە کوردی بە جیهان ناساند، بەرەی کوردستانی نەک پێک نەهاتبوو بەڵکە هێشتا هێلکەی نەپیتاو بوو، ئیتر نازانم چۆن بەرەیەک خۆی درووست نەبوبێت، بڕیاری لەسەر ئەم جەنگە نەگریسە داوە: ((هەر لە دوای ئاشتبونەوەی گشتی یەکێتی نیشتمانی و حیزب کوردستانییەکاندا ئەم بەرنامەیە هەموو لایەنەکان ڕەزامەندییان لەسەر دابوو. بە بەرنامەی بەرەی کوردستانی و بایەخیان پێ دابوو لە ڕووی پاراستنی نهێنی و ئیش بۆ کردنەوە هەر حیزبە لە چوارچێوەی سنووری دەسەڵات و ئیش کردنی خۆیدا دەست بەکاربوو هەرچی بۆ بکرێت ئیش بۆ بکات تا کاتی ئەنجام دانی20.

لەبەر ئەوەی بەهانە هێنانەوەکان دوورن لە ڕاستییەوە، بۆیە هەر یەکە، بە شێوەو جۆرێک ئاماژەی پێ دەدەن، فەرماندەیەکی دیکەی هەمان لایەن، ئەم بۆچونە ڕەت دەکاتەوە، شەڕی هەڵەبجە دەباتەوە سەر هەوڵدان بۆ کەمکردنەوەی پاڵەپەستۆ لەسەر شەڕی سەرکردایەتی، کە (ینک) ی تەنگەتاو کردبوو، هەرچەندە زانیارییەکانی ئەمیش دوورە لە ڕاستییەوە، ڕوداوەکانی شەڕی هەڵەبجە لە ڕاستیدا وا ناڵێن: ((لە گەرمەی ئەو شەڕانەی سەرکردایەتیدا و بۆ کەمکردنەوەی گوشاری شەڕەکە ئێران هێزێکی گەورەی گرد کردەوە بە هاوکاری هێزەکانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی و کوردستان بۆ پەلاماردانی هەڵەبجەو ناوچەی شارەزوور، بەڵام ئێران لە دواساتدا دەستی لەو بەرنامەیە هەڵگرت و پەشیمان بووەوە، بۆیە یەکێتی بەهاوکاری هێزەکانی پارتی و سۆسیالست و بزووتنەوەو هەندێک هێزی بەدر ڕۆژی 14-3-1988 پەلاماری ناو شارۆچکەی هەڵەبجەیان داو لەگەڵ یەکەم هەنگاوی پەلاماردانەکاندا هەموو شوێنەکان لە دوژمن پاککرایەوەو جێگا حەساسەکان کەوتنە دەست پێشمەرگە، هەروەها پێشڕەوی بۆ ناوچەکانی تری شارەزووریش کرا بە تایبەتی بۆ بیارەو خورماڵ و تا نزیک سەید سادق پاکسازی کرا 21.

فەرماندەیەکی دیکەی داستانی قوڕگرتنەوە بۆ خەڵکی شاری هەڵەبجە، لە پارتێکی دیکە، بە شێوەیەکی تر باسی هێرشەکە دەکات، کە تەواو پێچەوانەی ئاماژەی پێشووە.

لە نووسینەکەیدا پەنجە بۆ ئەوە ڕادەکێشێت، هێزەکانی لایەنەکانی کوردستانیش نەبونایا، ئەوا ئێران بە تەنها هێرشەکەیان هەر ئەنجام دەدا، واتا ڕۆڵی پاشکۆیەتی دەبەخشێت بە لایەنە کوردییەکان: ((هێزە کوردییەکان وەڵامی ئەوەیان بە هاوکاری ئێران لە هێرشی هەڵەبجە بە ناوی فەجری 10 وە، هەرچەندە ئەگەر هێزە کوردیەکانیش بەشداریان نەکردایە ئێران خۆی ئەو هێرشەی هەر دەکرد بەڵام ئەوەندە جێگای نەدەگرت و عێراق ئەوەندە زەرەری لێ نەدەکەوت وەکو باسمان کرد قیادەی هاوکاری لەگەڵ ئێران کاک شێروان شیروەندی لە لایەن سۆسیالستەوە قیادەی مەیدانیش لە سنووری ئەحمەد ئاوا بەشداری کرد وە قیادەی یەکێتی نیشتمانی کاک فەرەیدون عبدالقادر و مەیدانیش کاک شەوکەت حاجی مشیر و لە بزووتنەوەی ئیسلامیش مامۆستا مەلا عەلی و مەیدانی و هاوکاری بووە لە پارتیش مولازم بابەکر قیادەی هاوکاری لەگەڵ ئێران و کاک حمید ئەفەنیش قیادەی مەیدانی و مەسئولی لقی 4 بوو 22.

((هەر ئەو ڕۆژە هێزێكی ئێران گەیشتە گردی بەكر ئاواو لەلاشەوە پاسدار گەیشتە ناو هەڵەبجە و پاشان پێشمەرگەی یەكێتیش بە هاوكاری ئێران گەیشتە ناو شاری هەڵەبجە پێشوازییەكی گەرمیان لە پێشمەرگەی یەكێتی كردبوو.... . 23.

بەشێك لەو هێزانە لە هاوپەیمانییەتی لە گەڵ ئێران تێیان پەڕاند گەیشتنە قۆناغی بوون بە بەشێك لە سوپای ئێران، هەر وەك شەهید شەوكەت حاجی مشیر، ئاماژەی پێ دەدات، لە كۆبونەوەكاندا، بزووتنەوەی ئیسلامی وەك هێزێكی تەواو ملكەچی كۆماری ئیسلامی ئێران كاری كردووە، لە لایەنەكانی دیكە زیاتر مل كەچی بڕیارەكانی ئێران بوونە: ((لەم كۆبونەوەیەدا لێپرسراوانی ئێران بە نوێنەری هەر سێ حیزبەكەی بەرەی كوردستانی ڕاگەیاند كە ((بزووتنەوەی ئیسلامی)) هەموو بڕیارێكیان سەر بە ئێرانە لەم شەڕەدا، چونكە بزووتنەوەی ئیسلامی تەنها یەك ساڵ بوو دروست بووبوو 24.

چەكدارەكانی بزووتنەوەی ئیسلامی، بە بۆنەی سەركەوتنەكانیانەوە، شاییان لە هەڵەبجە گێڕاوە، میدل ئێست وۆچ و چاودێری مافی مرۆڤ دەنووسێت: چەكدارانی بزووتنەوەی ئیسلامی عێراقی بە بۆنەی سەركەوتنەوە شایی و هەڵپەڕكێیان لەبەردەم بارەگای ئەمن و ئیستخبارات دا ساز دابوو كە بۆخۆیان داگیریان كردبوو، بەڵام خەڵكی شار بە گشتی لە چاوەڕوانیی بەڵاو مەترسییەكی گەورەدا بوون، بە تایبەتی كەوا لە ماوەی 15 مارت دا فەرمان بە كارمەندانی فەرمانگەكان درا چۆڵی بكەن و بگوێزنەوە 25.

بە گوێرەی هەمان سەرچاوە، لە عەمەلیاتی فەجری 10ە دا، پاسدار لە چەند ڕۆژ پێش 16 ی مارتەوە، هاتنە ناو شاری هەڵەبجەوە و بە ئاشكرا تیایدا بینراون: ((وەك باس دەكرێ هەندێ لە پاسدارە ئێرانییەكان هەر زوو لە 13 ی مارتەوە دزەیان كردبوە ناو شارەوەو لە شەوی 15 ی مارتدا بە ئاشكرا بەناو شەقامەكاندا نمایشیان دەكرد و بە یاوەریی كوردە عێراقییەكان و سڵاویان لە خەڵكی شار دەكرد و هاواریان دەكرد " الله اكبر خومەینی ڕەهبەر " 26.

، "و خۆیان دەكرد بەناو ماڵەكاندا و فەرمانیان پێدەكردن نانی شێوانیان بۆ ئامادە بكەن. هەندێك بە ماتۆڕ بە دەوری هەڵەبجەدا دەسوڕانەوە.... .. " 27.

گرتنی هەڵەبجە بۆ ئەوە نەبوو بكرێتە سەرەتایەك بۆ پاككردنەوەو ڕاماڵینی بەعس لە كوردستان، بەڵكە بۆ كردنی بوو بە وێستگەیەك بۆ گەیشتن بە شارەكانی نەجەف و كەربەلا، بە گوێرەی ئەو ئاماژانە، كە جێی متمانەی جیهانیین، وا پێی دەچێت هەڤاڵانی پێشمەرگە، گفتی ئەوەیان بە پاسداران دابێت، چاوساغیان بۆ بكەن، تا گەیشتن بە شارە پیرۆزەكانی نەجەف و كەربەلا، لە پرسیاری پاسدارەكان لە خەڵكی هەڵەبجە ئەمە دەخوێنینەوە: " ئەمانە لە خەڵكە واق وڕماوەكەی سەر جادەیان دەپرسی كە شارە پیرۆزەكانی كەربەلاو نەجەف چەند لێرەوە دوورن " 28.

كاك نەوشیروان مستەفا، ئەو هێزانەی بەشداربوونە لە داستانی ڕزگاری هەڵەبجە ئاوا ڕیزبەندی دەكات: ((هێزە كوردی یەكان: یەكێتی، پارتی، حسك، بزووتنەوەی ئیسلامی هێزی سەرەكی ڕزگاركردنی هەڵەبجە بوون) 29.

لەبەر ئەوەی ڕەوتی چالاكییەكە پێچەوانە كەوتەوە، بە زیان لێی دەرچوونە دەرەوە، كورد كرا بە قوربانی گەیشتنی پاسداران بە شارە پیرۆزەكانی نەجەف و كەربەلا، بۆیە كاك نەوشیروان، هەموو بەشداربووان لە چالاكییەكە دەكات بە برا بەش لەگەڵ ینك، قەت ینك ئاوا سەخی تەبیعەت نەبووە، لە دابەشكردنی سەركەوتن لەگەڵ هاوپەیمانەكانی، بە تایبەت دەستكەوتی سەربازی، هەموو كات گۆشتی بۆخۆی خواردووە، ڕیخۆڵەشی بۆ هاوپەیمانەكانی بەجێ هێشتووە، هەرچەندە پێشمەرگەی ینك، لە چالاكییە سەربازییەكان بەشی شێریان ئەنجامداوە لە كوردستان، پێشەنگی خەباتی چەكداری بوونە.

بەهەڤیش بۆخۆی وایە، ئەوەی تەنها واژۆی لەسەر پەیماننامەكە كردبێت، بە ئەندازەی پشكی گەورەترین لایەنی خاوەند گەورەترین هێزی سەربازی لە دورینەوەی هەڵەی بەردەكەوێت.

لە دورینەوەی دەسكەوت و شكست، گرنگ باوەڕبوونە بە چالاكییەكە، نەك بەشداری هێزی ئاگری ئەو لایەنە لە شەڕەكە.

بەڕێزی ناڕاستەوخۆ دان بە شكستی ئەو داستانە دەنێت، بەوەی كەس خۆی ناكات بە خاوەندی، لە درێژەی نووسینەكەیدا بەڕێزی باس لە نمەك حەرامی هەندێك لایەن دەكات و دەنووسێت: (هەروەكو چەندین جار ڕوی داوە كە، سەركەوتن هەموو لایەك خۆی كردوە بە برابەش لە تێك شكانیش خۆی دزیوەتەوە) 30.

ئەو لایەنانە ئەمڕۆ ناوێرن خۆیان بكەن بە شەریكە بەشی شەڕەكە، هاشا لە ڕۆڵ و بەشدارییان دەكەن لە چالاكییەكە، بۆیە پێویستە بە پرسیاركردن هەموو بدۆزرێنەوە و بكرێن بە برا بەشی ئەو شەڕە.

لایەنێکی سیاسی ئەگەر تەنها واژۆی لەسەر ئەنجامدانی شەڕەکە کردبێت، چەپڵەی بۆ هەڵگیرسانی لێدابێت، بە ئەندازەی ئەو لایەنەی ڕۆڵی سەربازی سەرەکی گێڕاوە، پشکی لە دورینەوەی هەڵەکان بەر دەکەوێت، هەڵە لە هەوڵنوێستەوەی ە، نەک لە وردەکارییەکانی بە پراکتیزەکردن، لە هەڵوێستی سیاسییەوەیە، نەک هێزی ئاگری لایەنی بەشدار بوو.

ژیان هەموو کات ئەزموونێک لەوانی دیکە زیاتر فێر خەڵک دەکات، ئەویش ئەوەیە زەرەر هەتیوە کەس خۆی ناکات بە باوکی، بردنەوەش هەردەم شەڕە لەسەری، کەواتە جەنگ لەسەر ئەنجامی سیاسییە، نەک دەسکەوتی شەڕ، شەڕی هەڵەبجەش بۆیە بێ بابە، چونکە دەسکەوتە سیاسییەکەی ڤیژەونە.

ئێران هەموو دەسکەوتەکانی شەڕی هەڵەبجەی بۆ خۆی برد، سیاسی و سەربازی و تالان و بڕۆ، پارتە کوردییەکانیش جگە لە کارەساتی هەڵەبجە بۆ گەلەکەیان و وێنەکەی عومەر خاوەر بۆ بازرگانی پێوەکردن، هیچی دیکەیان بۆ نەمایەوە،

لە عەمەلیاتی (فەجری 1 دا کە وەک ئێران باسی کرد دەسکەوتەکانی جگە لە 800 کم چوارگۆشە لە ناویدا 102 گوند کە سەرەکیترین دەسکەوتیش ڕزگارکردنی هەڵەبجە بوو) 31.

لایەنە کوردییە بەشداربووەکان، وەک شاگردیش ئێران لە لایەن ئێرانەوە قەبوڵنەکران، بۆیە چەمکی ئازادکردنی هەڵەبجە، بوو بە دەستەواژەیەکی پوچ و بێ مانا کەس ناوێرێت لەمڕۆدا بەکاری بهێنێت: ((ئێران لە ڕۆژی 19-3-1988 کابرایەکی بەناو ڕەزائی وە دانا بۆ قایمقامی هەڵەبجە و لای خانووەکانی گوڵان لەوبەری چەمەکەوە مۆرو کورسی و مێزی خۆی لێ دانا و بانقی هەڵەبجەش حەرەسی یەکێتی لەسەر داندراو مودیری بانقی هەڵەبجەش کاک قادر سۆفی سەعید بوو ێ ئەمرێ لە حکومەتی ئێرانەوە بۆ پاسداران دەرچوو بۆ کاتی پێویست دەتوانن تا شتتان پێ دەگات لە ماڵی خەڵکی و لە بازاڕی هەڵەبجە ئیستیفادە بکەن و دوای حکومەت تەعویز و زەرەریان دەداتەوە یاخوا جەزای خێری خاوەنەکەی دەداتەوە ئەوەش ڤۆناغێک بوو بۆ ئەوەی دەسکاری ماڵی خەڵک بکرێت ئێران تەبلیغی هەموو حیزبەکانی کرد نابێت کەس لەناو هەڵەبجە مەقەڕ دانێ و کەس بڕواتە ناو شارەوە تەنها ئێران بۆی هەیە و بە وەرەقەی فەرمان داریەوە 32.

تالان و بڕۆی ئێران لە شاری هەڵەبجە، هەمە لایەنە بوو، ئەگەر عێراق کیمیابارانی هەڵەبجەی کردبێت، ئەوا ئێرانیش سەرتاپای میراتی پاشماوەی خەڵکی ئەوشارەیان تالان کرد، سەر بۆ بەعس ماڵ بۆ ئێران بوو: ((.. لە لایەکی کەوە ئێران لەسەر بەرنامە کەوتە بردنی هەرچی شتی بەکەڵک هەیە بۆڕی ئاو گەورە و بچوک و تەنکەری ئاوو بەنزین و نەوتی عەسکەری و مەدەنی هەرچی دەست کەوت ماڵی حکومەت یان دائیرەکان وە تەقاندنەوەی هەندێک جێگای گرنگ وەک کارگەی پەتاتەی سیروان کارگەی جگەرەی هەڵەبجە وپردی زەڵم و زۆری کەو بینای باشی تەقاندەوە وەکو گازینۆی ئەحمەد ئاوا لە پشتی پەڵگەوە وە لە ڕۆژەکانی دوایدا کەوتە برینەوەی عامودەکانیش عمودی دەبریەوەو دەیبرد ئەوەی بەکار بهاتایە شۆفڵ و سەیارەوە هەتا سەیارەیشەخسی و بلدۆزەرو زۆر شتی برد دەیەویست هیچ بەجێ نەیەڵێ لە دوای خۆیەوە، لە ئێوارەی ڕۆژی 24-3-1988 من لە بازاڕی هەڵەبجەوە تێپەڕ بوم سەیرم کرد هەندێک لە برادەرانی یەکێتی و پاسدارانیش لایان وەستابون بە کۆسرەوە و مەکینی لەحیم خەریکی خەریکی بانقەکەی هەڵەبجە بوون ئێمە نەوەستاین بۆ بەیانییەکەی واتە 25-3-1988 سەرەم دا لەو ڕەزائیە کە داندرابوو بە فەرمانداری هەڵەبجە سەیر دەکەم بۆڵەی دێت ووتم چیە ووتی بانقەکەیان بردووە فەردیەیەک پارەی وردە داندرابوو پەنجایی و دینار و لەو بابەتە ووتم خۆتان بردوتانە... ووتم بۆ ئەوە پاشماوەیەک نیە لات داندراوە.. ووتی ئەوە چوین لە بنی قاسەکەدا کۆمان کردۆتەوە ووتم ئێوە حەرەس نەبوون ووتی با ئێمەو یەکێتی پێکەوە حەرەس بووین ئێمە حەرەسەکان خۆمان گرتووە لەوانەیە یەکێتی بێت.... .... هەمان شەو لەشکری خوراسان لە تیپی (2) ی ئیمام ڕەزا بانقەکەیان تەقاندەوەو پارەکەی کە زیاتر لە (700) هەزار دیناری پارەی خەڵکی و زیاتر لە 70 کگم زێڕ و زۆر شتی بە بەهایان برد.... .. 33.

بە گوێرەی وتەی دانیشتووانی شاری هەڵەبجە، دوای دوو ڕۆژ لە کیمیابارانەکە، شارەوانی کرماشان هاتنە هەڵەبجە، هەرچی کەل و پەلی گەورە بوو بۆ خۆیان بردیان، ئەوانیش ڕێپێدراو بوون لە لایەن هێزی پێشمەرگەوە.

ڕێگە گرتن لە دەرباز بوونی خەڵکی شاری هەڵەبجە

یەکێک لەو دیاردانەی کە سیاسیەکان لەکاتی خۆیدا بە لەخۆباییبونەوە ئەنجامیان داوە و بە ملهورییەوە جێبەجێیان کردووە، ئێستا لە بەرامبەر وەڵامدانەوە پرسیارەکانی و ئاشکراکرنی نهێنییەکانی زۆر لاوازن، ناوێرن ئازایانە گوێ بیستی پرسیارکردن بن لە بارەیەوە، ڕێگە گرتنە لە جەماوەر بۆ دەرچوون لە هەرێمەکانی ژەهر و جەنگ و کێڵگەکانی مەرگ، لە ترسی ئەوەی گومان لە ڕابردووی سیاسیان بکرێت، مێژووە پڕ سەروەرییەکانیان بخرێتە ژێر گومان و پرسیارەوە لەو پرسیارانە زارەترووک بوونە.

ئەوانەی هەموو دەروازەكانی ژیانیان ئابلوقە دابوو لەبەردەم ژیانی جەماوەر، پێشمەرگە و پاسداران شورایەكی وەهمیان لەبەردەم دەربازبوونی خەڵكەكە دروست كردبوو، بۆ ڕێگە گرتن لە بەردەوام بوونی ژیان، ئەو خەڵكە نایان زانی بە چ دەروازەو دەرگایەكدا خۆیان لە مەرگ ڕزگار بكەن لە هەرێمەكانی خوێن و ژەهر دەربازبن.

شەهید ڕێباز زۆر ئازایانە، ئەو سەروەرییەی لە دوای مەرگ بۆ خۆی تۆمار دەكات، خۆی پاك دەكاتەوە لە هەموو گومانێک، گومانەكان لە دڵیدا زیندانی ناكات، ڕاستییەكان لە جەماوەر ناشارێتەوە، دەیخاتە سەر كاغەز و دەڵێت ئەمە ڕاستییەكانە، تەزكییەی هەموو گومانەكانی دڵی ئێمە و پرسیارەكانی مێشک و ئازارەكانی ناخمان دەكات، باس لە داستانی ڕزگاریی هەڵەبجە دەكات، بە توندی ڕەخنە لەوانە دەگرێت ڕێگر بوونە لە دەرباز بوونی خەڵک.

ئاخر ئەگەر تۆ دەمامكی كیمیاوی بە دەم و پلتەوە بێت، بەڵام ڕێگای دەربازبوون بە جەماوەر نەدەیت، ئەمە جگە لە خۆكوژی بە گەل و بەبارمتەگرتنی جەماوەر زیاتر هیچی دیكە نییە.

ئەوە نییە تەنها ئێمەی نا مەسئول، لێرەوە دوور بە دوور ئەو ڕەخنانە بگرین، بەڵكە شایەدحاڵەكان و قارەمانەكانی ئەو سەردەمانە كە بەشێک بوونە لە ڕوداوەكان، بۆ خۆیان كارەساتەكەمان ئاوا بۆ دەگێڕنەوە، شەهید ڕێباز لەم بارەیەوە دەنووسێت: (.... ئەو لێپرسراوانەی لە هەڵەبجە كاری نا جوامێرانەی دوور لە ڕەوشتی پێشمەرگانەیان ئەنجامدا پێویستە بۆ كۆمەڵانی خەڵک دەست نیشان بكرێت تا ڕەش و سپی لێک جیا بكرێتەوە، بە ڕاستی ڕێگا گرتن لەو خەڵكە تاوانێكە مەگەر بەعسییەكان لە دەستیان هاتبێ 34.

بە گوێرەی وتەی دانیشتووانی شاری هەڵەبجە، مامۆستا مەلا عەلی ڕابەری بزووتنەوەی ئیسلامی كوردستان، لە كاتی كۆكردنەوەی خەڵكدا بۆ وتاردان بۆیان، لە ئەنجامی تۆپبارانكردنی شاردا، چەند كەسێكیان بوونە بە قوربانی.

ئەگەر مەلا عەلی بۆ گوێگرتن لە وتەكانی، خەڵكی ناچار بە كۆبونەوە كردبێت، چەند دانەیەكیانی بۆ بەهەشت ناردبێت، یەكێتیش وەک پیشەی هەمیشەیی خۆی، بە بچوكترین سەركەوتن بەهاری هێناوەتە چۆک و بانگەشەی نەمانی ڕژێمی كردووە، وەک ئەوەی بەعس هەمان ڕژێم نەبێت، ڕۆژانە فڕۆكەكانی ئاسمانی تارانیان كردبوو بە شوێنی تەراتێنی خۆیان، كاک محەمەدی حاجی مەحمود ئاوا باسی ئەم ڕوداوە دەكات: ((تەیارە لە سەعات 2 ی پاش نیوەڕۆ چەند جارێک لە هەڵەبجەی دابوو لە دوای نوێژی نیوەڕۆ مامۆستا مەلا عەلی داوای لە خەڵكی هەڵەبجە كردبوو دوای نوێژ نەڕۆن قسەیان بۆ دەكات لە كاتی قسەكردندا تەیارە لێی دان و خەڵكێكی زۆری كوشت پێش ئەوە خەڵک دەیەویست لە شار دەربچێت بەڵام یەكێتی نیشتمانی ڕێگای لە چوونە دەرەوەی خەڵكەكە گرتبوو نەک ئیجباری بێ بە موكەبەرە پێی وتبون و داوای لێ كردبون هەر كەس لە ماڵی خۆی بێت ڕژێمی عێراقی نەماوە لە ناوچەكە و كەس نەترسێت زۆر لە خەڵكی لە دەرەوەی شار گەڕابووەوە ناو شار كە دەبوو داوا لە خەڵكی بكرێت شار چۆڵ بكات، لە سەعات 2 ی پاش نیوەڕۆوە قەسفی گەرمی لەسەر بوو هەندێک خەڵكی هەڵەبجە بەرەو عەنەب و سازان و عەبابەیلێ دەرچوبون بەڵام بە زۆری تەیارەكان لەناو شاری ئەدا بۆ ئەوەی خەڵكەكە لەشار دەرنەچن و بۆ ئەوەی بە كیمیاوی لێیان بدات دوای ئەوە خەڵک هەمووی خۆی لەژێر زەمین و ماڵەكان شاردبووەوە لە سەعات 3، 30پاش نیوەڕۆ ڕژێم 7 تەیارەی جۆری سیخۆی ڕوسی كە هەندێک كەس وایان دەووت 35.

مەجلسی ئەعلیای ئیسلامی عێراق و ئێرانییەكانیش، ڕێگر بوونە لە دەرچوونی خەڵک لە شار بۆ خۆ ڕزگاركردنیان لە هێرشی ڕژێم، وەک ئەوەی دانیشتوانی شار دیلی جەنگی ئەوان بن، ئەو هەموو هێزە ڕەنگاو ڕەنگە پێش بەو خەڵكە بگرن، تەیریش ناتوانێت خۆی لەو هەموو ئابلوقەیە ڕزگار بكات؟؟: ((ئێران و هێزەكانی مەجلس ئەعلا یا فەیلقی بەدر بە تایبەتی جیاوازی ڕەفتاریان لەگەڵ جەیشی عێراق نەبوو بە ئاشكرا بوو شەڕیان بە پارتی و یەكێتی و سۆسیالست دەفرۆشت و دەهاتنە ناو مەقەڕەكانمان ئەگەر جاشێک یا سەربازێكی عێراقی لە مەقەڕی لایەنە كوردیەكان خۆی شاردبێتەوە ئەوان دەهاتن بۆیان و دەیان برد 36.

((لە سەعات 1، 5 ی شەو 15-16-3-1988 هەواڵمان بۆ هات لە پشتی سەربازگەی دەڵەمەڕی پشتی هەڵەبجە، هێزێكی سوپای ((9ی بدر)) سەر بە ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی عێراق بوون و لە گەڵ هێزەكانی سوپای پاسدارانی ئێراندا لەو شەڕەدا بەشدار بوون، ڕێگایان لەو خەڵک و ماڵانە گرتبوو كە بەرەو دێهاتەكانی ((ڕێشاو بۆین)) ی سەر سنوور كەوتبوونە ڕێ و لە شار دەرئەچوون 37.

شەهید شەوكەتی حاجی مشیر، سەبارەت بە ئێران ئەویش هەمان هەڵوێستی هەبووە، كە ڕێگری كردووە لە بەردەم خۆ دەربازكردنی خەڵک لە شار: ((لە چەند شوێنێكی ترەوە كە خەڵک ڕۆیشتبوون هێزی ئێرانیان دیبوو بەو شێوەیە ڕێگەیان لێ بەستبوون و نەیان هێشتبوو بڕۆن بەشێک لە خەڵكەكە گەڕابونەوە بۆ ناو شار یان لە دەوروبەر بڵاوەیان كردبوو 38.

((کۆمەڵانی شاری هەڵەبجە لە ڕۆژی 13_14_15_3_1988 هەوڵیان دابوو شارەکەیان چۆڵ بکەن لە ترسی نیازی گلاوی بەعسییەکان، بەڵام لە لایەن لێپرسراوانی یەکێتی نیشتمانییەوە ڕێگەیان نەدرابوو شارەکەیان چۆڵ بکەن و بەڵێنیان پێ درابوو کە پارێزگارییان لێ ئەکرێ (ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەشی یەکەم، سابیر کۆکۆیی 2001، ل285) .

زۆربەی بۆچون و هەڵوێست و بیرو ڕاکان، لەسەر ئەوە کۆک و تەبان، ئێران و بەدر و پێشمەرگە ڕێگرییان دروستکردووە لەبەردەم خۆ دەربازکردنی جەماوەر لە شار، بەمەش زۆرترین ژمارەی هاووڵاتیانیان کردووە بە نێچیری گازی خەردەل: ((لە هەندێ ڕێگەدا ئێرانییەکان و، لە هەندێ جادەو ڕێگەی دیکەشەوە پێشمەرگە پێشیان لە خەڵکەکە گرت و، گێڕایاننەوە بۆ نێو شار، لێکدانەوەی سەرکردایەتی حیزبەکان ئەوە بوو، شاری هەڵەبجەو دەوروبەری وەک نێوچەو پێگەی ڕزگارکراو لە ژێر کۆنترۆڵیاندا ڕابگرن کە خەڵک و ئاوەدانی تێدا بێت 39.

هەرچەندە لە لایەن حکومەتەوە، پێش هەنگاوەکانی تۆڵەکردنەوە ئامادە و سازکرابوو، بەڵام لایەنە سیاسیەکان، گرنگیان بەو هەنگاوانەی بەعس نادا، وەک ئەوەی هیچ ئەزموونێکی پێشتریان لە گەڵیان نەبووبێت: ((لە لایەن حکومەتەوە فەرمان دەرکرابوو فەرمانبەرەکان شار جێبێڵن 40.

هێرشە کیمیاوییەکە بۆ سەر دانیشتووانی شار، دوا بەدوای داگیرکردنی هەڵەبجە، گەرماو گەرم ئەنجام نەدرا، تاکو ئەگەری ئەوە بکەین خەڵک کاتی خۆ دەرباز بوونی نەبووە: ((دوای چوار ڕۆژ هەڵەبجە بۆردومان کرا 41.

جەماوەری هەڵەبجە، بۆچونیان لەسەر ڕێگە گرتن لە جەماوەر و دەربازبوونیان و پێشبینیکردنی هێرشی کیمیاوی بۆ سەر دانیشتووانی شار لە یەکتری جیایە، ئەندامانی پارتە سیاسیەکان، ئەوانەی لایەنەکەیان تاوانبار کراوە بە ڕێگە گرتن لە جەماوەر، بە پێچەوانەی جەماوەرەوە هەڵوێست دەردەبڕن، ئەوان پێیان وایە، پێشبینی ئەوە نەکراوە هێرشی کیمیاوی بکرێتە سەر شاری هەڵەبجە، باسی ئەوەمان بۆ ناکەن بۆچی ئەو هەموو قیناع و دەرزی دژ بە کیمیاوییەیان لەو کاتەدا پێ بووە: (((کامیلی حاجی عەلی) ئەندامی مەکتەبی سیاسی بزوتنەوەی ئیسلامی پێی سەیرە کاتێک باسی ئەوەی لەگەڵ بکەی کەخەڵک پێش وەختە ئاگایان لەنیازێکی گلاوی لەو جۆرەی ڕژێمی بەعس بوبێت و بەئەنقەست یان بەهەر هۆیەک شارەکەیان جێ‌نە هێشتبێت.. ئەو ناتوانێت باوەڕ بەوە بهێنێت و دڵنیاشە ئەگەر خەڵکی هەڵەبجە بچوکترین زانیارییان لەوبارەیەوە هەبوایە، بێگومان نەدەمانەوە.

(ئیبراهیم هەورامانی) بەڕێوەبەری مینۆمێنتی هەڵەبجەی شەهید، هاوڕای بەرپرسەکەی مەکتەبی سیاسی بزوتنەوەی ئیسلامییەو دەڵێت بەهیچ شێوەیەک خەڵکی هەڵەبجە ئاگای لەوە نەبووە کە ڕژێمی درندەی بەعس نیازی کیمیابارانکردنی هەیەو لەوکاتەدا شارەکەش لەژێر کۆنترۆڵی هێزی پێشمەرگەی کوردستانیدا بووە.

بەڵام بەلای مامۆستا (همایۆن ڕاحب) مەوە ناکرێت بگوترێت کەهەڵەبجەییەکان پێشوەختە ئاگایان لەنیازی ڕژێم نەبووەو ئەو دەڵێت پێش وەخت من ئاگام لێبوو کەدەیان ووت کیمیاوی ئەوەشێنێ نەک وەشێنراوە وەپێشبینی دەکرا، بەڵام خۆشحاڵی باڵە سیاسیەکانی کوردستان و ئەو ئازادییە چەند کاتژمێرییەی شارەکەو ئامادەگی سوپای پاسداران و ئەو شایعەو دەنگوباسانەش کە بڵاودەکرانەوە، تەئسیری لەسەر دواڕای خەڵکەکە هەبوو وەخەڵکی واسەریان لێشێوابوونەیان دەزانی چی بکەن.

(شەفیع حەمەخان) یش ئەوە تەئکید دەکاتەوە کەخەڵک زانیارییان لەسەر ئەوە هەبووەو لایەنێکی سیاسی کوردی کەلە شارەکەدا بووە، لەڕێگەی ڕاگەیاندن وبڵاوکردنەوەی دیعایەی جۆراوجۆرەوە خەڵکەکەیان لە ڕاکردن وخۆ دەربازکردن سارد کردووەتەوە. شەفیع ئامادەنییە ناوی هیچ لایەنێک و کەسایەتییەک دەست نیشان بکات، بەڵام لەوە بێگومانە کە بەشێکی هەڵەبجەییەکان شتێکیان لەبارەی کیمیاوی بارانەوە پێش وەختە زانیوە.

(م. همایۆن) دەڵێت هەندێک لەخەڵکی خۆیان پێچایەوەو بەنیازی دەرچوون لەشار سواری ئۆتۆمبیل بوونە، بەڵام کاتێک هەرلەناو شارەکەدا گوێیان لەدەنگی تەپڵ و تەقەی خۆشی بووە، پەشیوان بونەتەوەو گەڕاونەتەوە بۆ ناو شار، هەرچەندە ئەم ڕایەی (همایۆن) بەڵگەنامەیەک یان دیکۆمێنتێک نییە تاوەکو بەهێزی بکات و لایەنێک یان سەرکردەیەک تاوانبار بکات.. بەڵام (همایۆن) هەڵەی بەرەی کوردستانی لەوەدا بینییەوە، لەو سەروەختەدا بەیاننامەیەکی دەرنەکردووە تا بە خەڵک ڕابگەیەنن کەچی بکەن و چی لەئارادا هەیە.. بەڕای ئەو، بونی بەیاننامەیەکی لەو جۆرەی بەرەی کوردستانی کاریگەری ئیجابی باشی دەبوو... خاڵە (محەممەد) ی تەمەن 58ساڵەش بۆخۆی یەکێک بووە لەوانەی کە ئەودەنگۆیەی بیستبوو، بەڵام وەک خۆی دەڵێت پێیان وابووە کەدیعایە بێت و چونە دەرەوەی ڕەتکردووەتەوە 42.

کەسانی دی ڕاشکاوانەتر و ئازایانەتر، لەوانەی لەسەرەوە لێدوانیان داوە سەبارەت بەم دۆزە، هەڵوێست دەردەبڕێت، ڕونتر قسەی خۆیان دەکەن و ڕاشکاوانەتر دیاری دەکەن: ((بە داخەوە پێشمەرگەکانی ینک – پدک- حسک- و ئیسلامی ڕێگەیان نادەن (مەبەست خەڵکە بەرەو شار دەیان گێڕنەوە. هەندێکیشیان سوکایەتی یان پێ دەکرێت و تەقەیان بەسەردا دەکرێت 43.

دکتۆر فایەق گوڵپی لەمەش زیاتر دەڕوات و دەڵێت: ((شکاتم هەیە لەوەی چوار کەسی پلەیەکم بەهۆی پێشمەرگەوە شەهید بوون، چونکە لەکاتی کیمیابارانی هەڵەبجەدا کەسوکارەکەم ویستبوویان رابکەنە دەرەوەی شار، بەڵام پێشمەرگە رێیان لی گرتبوون، شکاتم هەیە لەو پێشمەرگانەی کاتی کیمیابارانەکە بانکی سەرەکی هەڵەبجەیان تاڵان کرد، شکاتم هەیە لەوەی بازرگانی بە هەڵەبجەوە دەکریو چەندین دەزگای دزی زانستی بەناوی هەڵەبجەوە کراوەتەوەو پارەی خەڵکی هەڵەبجە دەخۆن 44.

با بزانیین هێزە سیاسییەکان، ئەوانەی لێرەو لەوێ بەشێوەی جۆراوجۆر، یان ڕێگر بوونە لە دەرباز بوونی خەڵک، یان ساردیانیان کردۆتەوە لەوەی لە شار دەرچن، چۆن خۆیان ئامادە کردووە، بەرامبەر بە هێرشی کیمیاوی عێراق بۆ سەریان: ((ئێمە 4000 دەرزی ئەترۆپینمان وەرگرتبوو لەگەڵ قیناع و هەموو پێویستییەکانی.... 45.

شەهید شەوکەت لە هاووڵاتیان زیاتر دەڕوات وباسی ئەزموونەکانی خۆیان دەکات لەگەڵ بەعس، لای مسۆگەر بووە هێرشی کیمیاوی دەکرێتە سەر شار:

((ئێمە وەک ئەوەی لە شەڕەکانی پێشوودا ئەزموونمان هەبوو لە سوپای عێراق کە لە شەڕدا هەموو جۆرە چەکێک بەکاردێنێ بۆیە ((جل و بەرگی دژی کیمیاوی + ماسک دژی گاز + درمان و ئەمپوول)) ی دژی گازمان لە ئێرانیەکان وەرگرت بۆ هێزەکانمان بە زیادیشەوە. وە مەشقمان بە هێزەکانمان کرد لەسەر چۆنیەتی بەکارهێنانی لەکاتی پێویست دا. جگە لە بەشی هێزەکان چەند جارێک داوامان لە ئێرانیەکان کرد کە ماسک و دەرمانی دژی کیمیاوی بەشی زۆربەی هاووڵاتیانی ناوچەکەش ئامادە بکەن و بیهێنن هەرچەندە ئێرانی یەکان ئەم داوایەیان زۆر لاقورس بوو چونکە ئەیان ووت ناتوانین بەشی هەموو خەڵک ماسک و جلی دژی کیمیاوی ئامادە بکەن چونکە زۆرە و زۆریش ئەکەوێت بەڵام ئێمە هەر داوامان ئەکرد و پێمان دائەگرت چونکە مەترسیمان هەبو لە ڕژێمی عێراق کە لە ڕابردوودا لە دۆڵی جافەتی چەکی کیمیاوی بەکار هێنابوو دژی خەڵکی ناوچەو دێهاتەکانی 46.

خەڵک دەست بە تاڵی خرایە بەردەم ڕەحمەتی تاقیکردنەوەی چەکی کیمیاوی بەعسەوە، بە ئەتۆمی هەژاران ((خەردەل)) قەڵاچۆکران، هەزاران چیرۆکی تایتانیک لەو ڕۆژەدا ڕوویدا، لێ کەس نییە ئەمڕۆ لە گۆڕەکانیان دەریان کات و بیانوسێتەوە: ((لە ژووری ماڵەکانی سەرووی هەڵەبجەوە کچ و کوڕێکی زۆر گەنجی جوانمانبینی سەریان نابوو بە یەکەوە، دیاربوو گاز لێی دابوون، جل و بەرگی پاک و ئارایشی جوانیان هەبوو، سەرنجیان ڕاکێشاین بڕۆینە لایان دابەزین، لە حاڵمان پرسین دیاربوو بووک و زاوای شەوی پێش کیمیابارانەکە بوون، هەر بە جلی بووک و زاوایانەوە بوو، گاز لێی دابوون ئێمەش تەنها یەک دەرزیمان پێ بوو، تیا ماین لە کامیان بدەین، کە لێمان پرسین ئەم دەرزییەمان پێ یە لە کامتان بدەین، هەر یەکە ئەیوت لەوی تر بدە 47.

لەو شەڕەدا سەرباری تاڵان و بڕۆی سەروەت و سامان و ماڵی خەڵکی هەڵەبجە، کاری دزێوی وا ئەنجامدرا، هیچ یاداوەرییەک ناتوانێت لەیادی بکات و هیچ قەڵەمێک ناتوانێت وەک خۆی بینوسێتەوە: ((دەست درێژی بۆ سەر کچە شەهیدەکان و دزینی بازنگی دەستیان - پاسداران - 48.

ئەوە نییە تەنها پاسداران، تاوانبار بن، بەرامبەر بە ئەنجامدانی ئەو تاوانە دزێوانە، بگرە شەریکە بەشەکەشیان کە پێشمەرگەیە، لە شەڕی هەڵەبجەدا، لە تۆمەتبارکردن پشکی شێرییان بەر دەکەوێت: ((ڕوتکردنەوەو بڕینی دەستی کچان و ژنانی شەهید بوو، لە بلەقەوی و بناوێڵە و عەنەب لە لایەن هەندێ پێشمەرگەی ئەو لایەنانەوە 49.

لەو شەڕە چارەنووسی پیاوانی بەعس وەک ئێستا، هەر ئازاد بوون و لێ نەپرسینەوە بوو، بۆیە دەبوایا لەو کاتەوەوە بمان زانیایە خوییەک گرترا بەشیری تەرک ناکرێت بە پیری: ((مولازم خالید مودیری ئەمنی هەڵەبجەیان دەرکرد، سەدەها سیخوڕی تریان دەرکرد 50.

کاک نەوشیروان هیچ کام لە بۆردومانکردن و ڕێگە گرتن لە دەربازبوونی خەڵک و تاڵان و بڕۆو بڕینەوەی دەستی کچان لە لایەن ئێرانەوە بە کاری خراپ نابینێت، بەپێچەوانەی هەموو ئەوانەوە، کارەکانی ئێران بەرامبەر بە جەماوەری هەڵەبجە بەرز دەنرخێنێت، لێ ئێران هەرچی کردبێت بۆ برینداەرکان، بۆ وێنەگرتنی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن، نەیتوانیووە ئەو مناڵە زیندوبکاتەوە کە ویستوییەتی خۆی دەربازبکات، پاسدار بە قۆناغە ژێسێ گەڕاندویانەتەوە بۆ ناو مەرگ، ئەو شەهید و بریندارانەی بە کۆڵەوە بە لێدان گەڕێنرانەوە ناو شار، لە ژێر زەمینی ماڵەکاندا بە کۆمەڵ سەریان نایەوە، لەم بارەیەوە بەڕێزی دەنووسێت: ((ئەگەر ئێران بە زویی فریای دانیشتوانی

قەزای هەڵەبجە نەکەوتایە، ئەگەر دانیشتوانی ناوچەکە هەموشیان نەمردنایە لەوانە بو ژمارەی کوژراو و بریندار چەند قات لەوە زیاتر بوایە کە هەبو، ئێران سەدان ئۆتۆمۆبێل و هالیکۆپتەری بۆ گوێزانەوەی بریندار و ساخ تەرخان کرد و، بە زویەکی زو هەموو دانیشتوانی ناوچەکەی گوێزایەوە دیوی ئێران، بێگومان ئەمە کارێکی ئینسانی بو کە نابێ کورد لە بیری بچێتەوە 51.

گرێ کوێرەی تاڵانکردنی بانکەکەی هەڵەبجە

کارەساتی هەڵەبجە هەر ئەوە نییە ڕوی دڕندەیی ڕژێمی بەعس دەربخات، ئەوانەی قازانجیان بینیوە لە ڕوخانی سەدام بێن لەوێ نەعلەتی بکەن و شەرعییەت بە جەنگەکانیان بدەن.

چیرۆکی تاڵانکردنی بانکەکەی هەڵەبجە، تاکو دنیا دنیایە و مرۆڤێکی کورد بە زیندویی لەسەر ئەم زەوییە هەناسە بدات، لە پاڵ وێنەکەی عومەر خاوەر، دەربڕی مەزڵومیەتی خەڵکی ئەم شارەیە، بووە بە سومبولی تاڵان و بڕۆی شار، چۆن عومەر خاوەر بووە بە سومبولی 5000 شەهید. کارەساتی هەڵەبجە پڕە لە چیرۆکی سەیر و سەمەرە، جیهانی غەریب، ناشرینی بێ وێنە. ناشرینیەکانی ئەوکات، بە دەسەڵات و هێزو دەوڵەمەندی ئەمڕۆ ناشاردرێتەوە، بە زەبروزەنگیش خەفە ناکرێت، هەر دەبێت لاپەڕەکانی هەڵبدرێتەوە بۆ ئەوەی وەک خۆی بچێتە مێژووەوە.

ئەوەندەی لە شەڕی هەڵەبجە گرنگی بە پاراستنی بانکی شار و پارەی ناو قاسەکەی درا لە لایەن فەرماندە سەربازییەکانی پێشمەرگەوە، نیوو ئەوەندە گرنگی بە سەلامەتی خەڵکی شار بدرایا، ئەوە زۆر کەمتر لەوەی هەیە قوربانی دەدرا، ئەوانەی ئێستا من دەیانڵێم، وتەی من نین، بەڵکە وتەی فەرماندەکانی هێرشەکانن بۆ سەر شاری هەڵەبجە، وەک دەبینیین لە ناخۆشترین هەل و مەرجی سەربازیدا، فەرماندەکان ژیانی چەندین هاوڕێی خۆیان دەخەنە مەترسییەوە، بۆ پاراستنی دەسکەوتی ناو قاسەکە: ((ئێوارەی یەکەمی گرتنی هەڵەبجە، یەکێک لەو شوێنانەی بایەخی زۆرمان پێ دا ((بانقی)) هەڵەبجە بوو 52.

لە کاتێکدا هەڵەبجە بۆنی سێوو سیرە بۆگەنی خەردەل دای گرتبوو، قوربانیان بە لۆری تەرمەکانیان بار دەکرا و بە کۆمەڵ دەنێژران بە بەرچاوی کامیراکانی جیهانەوە، عومەر خاوەر خەوی ئەبەدی بە ڕزگارکردنی کوڕە تاقانەکەیەوە دەبینی، مردن بە بست لە هەمووانەوە دوور بوو، کەس باوەڕی بە چاوی خۆی ناکرد، لەو شەوە چارەنووس سازەدا فەرماندەی گشتی ڕزگارکردنی هەڵەبجە خەوی بە ڕزگارکردنی قاسەکەوە دەبینی

: ((بۆ شەوی 16-17-3-1988 چەند بە ئامێری هۆکی تۆکی هەوڵم دا تاوەکو ((کاک مەجیدی حاجی علی)) م پەیدا کرد و لێم پرسی کێ لای بانقەکەیە ئایا ئێوە ئێستا لە کوێن، وەڵامی دامەوە ئێمە وە هەموو پێشمەرگەکان لە شار نەماوین و کەس خۆی لەناو شاردا ناگرێت لە ترسی کیمیاباران، کەس خۆی نادا بە کوشت بۆ پاسەوانی کردنی بانق. ووتی خەمت نەبێ نەک هەر ئێمە هیچ کەس لەو گەڕەکەدا نەماوە لە ترسی کیمیاوی، بۆ ڕۆژی 18-3-1988 تۆزێک بارودۆخەکە هێور بوویەوەو بۆردومانی ناو شار کزبوو، دوبارە داوام لە ((کاک مەجید حاجی علی)) کرد کە بە خۆی پێشمەرگەکانی بڕۆنەوە ناو شار بۆ پاراستنی بانقەکە کە تا بزانیین چی لێ بکەین هەر بەو شێوەیە بە هەزار حاڵ توانیمان پێشمەرگەکانی ڕازی بکەین بڕۆنەوە ناو شار ئاگایان لە بانقەکە بێت هەرچەندە هەموو ئەیان ووت ((کاک شەوکەت)) پێشمەرگە ناتوانێ لەناو شاردا بمێنێ، هەندێکیان بریندار بووبوون ڕۆیشتبونەوە بەرەو وولاتی خۆیان لە دیوی ئێرانەوە، ئەوەشی کە ماوە خۆیان ناخەنە بەر مەترسی مردن لەبەر قایەیەک کە نازانرێ چی تێدایە53.

تەنها بە نیگابانیکردن لەسەر پاراستنی قاسەکە نەوەستان، بەڵکە کۆمەڵێک پێشمەرگەی بێچارە، جەستەی خۆیان خستە ناو مەترسی بڕیاری چاوچنۆکانەی فەرماندەکانیان، لەو ڕۆژانەدا نەک تەنها مرۆڤ، بگرە زەوییش خۆی لەبەردەم شوێنەواری ژەهر بارانەکە ناگرت، کەچی نیگابانی و پاراستنی بانکەکە بەردەوام بوو، ئەگەر هەموو خەڵکی هەڵەبجە گیانەڵایان بدایا بۆ تۆزێک داوو دەرمان، ئەوا ڕزگارکەرانی شار گوێیان لێ نەبوو وەک بینیمان، بەڵام بۆ شکاندنی قاسەکەو پاراستنی دەستکەوتەکان ناوی لە هەوڵی بێوچاندا بوون و وڵاتان دەگەڕان بۆ دەزگایەک تا نێچیرەکەیان بۆ بکاتەوە.

هێشتا تارمایی کیمیاوییەکە نەنیشتبووەوە، تەرمی قوربانیان لە گۆڕە بە کۆمەڵەکان نەنرابوون، بەرپرسان بۆ پاوە دەچن بۆ هێنانی کۆسرە تا قاسەکەی پێ بشکێنن، بۆ ئەوەی دەستیان بە دەسکەوتەکانی ناوی بگات و غەنیمەکەی حەڵاڵ بکەن: ((بۆ ئەم مەبەستە ((کاک حامید و مامۆستا یاڵح)) ڕۆیشتن بۆ پاوە لەوێ ((دینەمۆو کۆسرەکەیان هێنا)) چونکە لە هەڵەبجە کارەبا نەمابوو بەهۆی بوردومانەکەوە. ڕۆیشتبوون زۆر هەوڵیان دابوو بۆ بڕینەوەی قایەکە بەڵام بێ سوود بوو هیچی لێ نەبڕی بوییەوە چونکە پۆڵایەکی زۆر قایم بوو. بۆ ڕۆژی 19-3 هاتنەوە لام ووتیان هیچ سوودی نی یە و ناکرێتەوە 54.

لە 16-3 بە دواوە شار بۆتە وێرانە، بەڵام بەرپرسان بە بست لە قاسەكە دوورناكەونەوە، لەو كاتەی هەزاران كەس لە خەڵكی هەڵەبجە كوێر دەبن، سەدان منداڵ بەبێ سەرپەرشتیار دەمێننەوە، هەزارانیان بەدەم سوتانەوە خۆزگەیان بە مەرگ دەخواست، كەچی ڕزگاركەرانی هەڵەبجە، دەورو پشتی قاسەكە چۆڵ ناكەن بۆ دەسكەوتەكەی ناوی، پەلەیانە زوو بیشكێنن و پارەكەی ناوی فریای ئەوخەڵكە بخەن، كە لەو دیوو سنوورەوە لە برسان و لە سەرما یەك لە دوای یەك بەدەم ئازارەوە سەر دەنێنەوە!!، كەچی لە ناكاودا زرمەی ناخۆشتر لە كیمیابارانكردنی هەڵەبجە دەبیستن، خەونەكانیان دەبێتە بە سەراب، هەرچەندە جەماوەر باوەڕی بەم سیناریۆیەی خوارەوە نییە: ((شەوی 21-22-3-1988 لە كاتێكدا من و مامۆستا یاڵح قادر و كاك حامیدی حاج خالید و كاك قادر كۆكۆیی لەگەڵ كۆمەڵێكی تر لە لێپرسراوەكانی ((ی ن ك)) لە عەبابەیلێ بووین سەعات ((10)) شەو گوێمان لە تەقینەوەیەكی گەورە بوو لە ناو شاری هەڵەبجەدا55.

كە ئەم هەواڵە جەرگبڕە ناخۆشە دەبیستن، بێشك بەلایانەوە لە بۆردومانكردنی شاری هەڵەبجە جەرگبڕتربوو، بۆیە بە پەلە خۆیان دەگەیەننە بانقەكە، كەچی بە وتەی خۆیان بەبێ ئومێدی دەگەڕێنەوە، هەرچەندە بەشێكی زۆر لە خەڵكی هەڵەبجە گومانیان لە ڕاستی ئەمە هەیە: ((هەر شەو سەعات ((12)) كاك حامیدی حاجی خالید و مامۆستا یاڵح كە ئەو هەواڵەیان بیست یەكسەر ڕۆیشتین بۆ هەڵەبجە، سەردانی بانقەكەیان كردبوو كە دیبوویان بە تەواوی دیوارەكانی ڕووخاون و ((قاپەكەی)) تەقی بوویەوە... 56.

((سەر لە بەیانی من و مامۆستا یاڵح ڕۆیشتین بۆ هەڵەبجە و سەردانی لای بانقەكەمان كرد هیچ پاسەوانێكی لێ نی یەو قاپە و بیناكە هەموی تەقێنراوەتەوە لە ناو بەرد و ئاسن و دیوارە ڕوخاوەكانیدا تەنها دوو نیوە تورەكەی بچووك پارەی ئاسنمان دۆزییەوە لە ((10 فلس +25 فلس +50 فلس+100 فلس+250 فلس)) كە هەمووی نەی ئەكردە شەش هەزار دینار. سەیر لەوەدابوو كە هەموو ماندووبووین تەنها یەك لەت دیناری كاغەز یان 10 دیناری یان 25 دیناریمان نەدۆزییەوە كە بیسەلمێنێ كە قاپەكە بە پارەوە تەقێنراوەتەوە، ئەگەر چەند نموونەیەكمان دەست كەوتایە دەرئەكەوت قاپەكە بە پارەوە تەقێنراوەتەوە 57.

دوای تەقاندنەوەی قاسەكەش لە خوێنی خۆش نابن و لێپرسینەوەی لەسەر دەكەن، كەچی خوێنی 5000 هاووڵاتی كەس نییە لێی بپرسێتەوە و تەرمەكانی بژمێرێت: ((پێش نیوەڕۆی 23-3-1988 لەوێ كۆبوینەوە كە لێپرسراوی یەكەمی حیزبەكان هاتبوون لە ناوچەكەدا، چونكە كۆبونەوەكە لەسەر داوای من بوو، لە پێشدا من قسەم كرد پێم ووتن تەقینەوەی ئەم بانقە نابێت هەروا بە ئاسانی بڕوات بە تایبەت ئێمە وەك ((ی ن ك)) لێپرسراوی یەكەم بووین لە سەرەتای شەڕدا كە شاری هەڵەبجە گیراوە 58.

گرنگ نییە بانكەكە كەوتبێتە دەست كێ، كە زۆر چیرۆكی جۆراوجۆری لەسەر دەگێڕنەوە، گرنگ ئەوەیە ئەوەی دزیوەتی بەشێك بووە لە هێزی بەناو ڕزگاركەری هەڵەبجە " سەری هەڵەبجەییەكان بۆ بەعسماڵەكەشیان بۆ هێرشبەران "، ئەوەی جێگای سەرنجە بۆ ئێمە، ئەوەندەی گرنگی بە بانكەكە دراوە، ئەوەندە گرنگی بە چارەنووسی خاوەند پارەی ناو بانقەكە نەدراوە!، هەڵەبجەییەكان پێكەوە بۆ مەرگ بردراون، شەڕیش لەسەر میراتەكانیان سازكراوە.

چارەنوسی پێشمەرگەكانی كوردستانی ڕۆژهەڵات

شەڕی هەڵەبجە تەنها هیرۆشیمای سەردەمی لێوە لە دایك نەبوو، بەڵكە دەیان كارەساتی دیكەشی لەگەڵ خۆیدا خولقاند، چەندین دۆزەخۆكەی بچوكتر و هەزاران مەینەتی گەورەتری بەرهەم هێنا، بۆیە شوێنەوارەكانی بۆ چەندین نەوەی دیكە لەسەرمان دەمێنێتەوە، هەرچەندە هەڵەبجە وەك دەیبینین لەسەر كەلاوەو زەوی سوتاوی خۆی درووست بووەوە، بەڵام شوێنەوارەكانی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ گەورەتر دەبێت، ڕۆژ بەڕۆژ كەلاوەكانی گەورەتر و برینەكانی قولتر دەبێتەوە، یەكێك لەو كارەساتانەی لە ئاكامی شەڕی هەڵەبجەوە بەدی هات، ئەو تێسرەواندنە بوو لە پێشمەرگەكانی كوردستانی خۆرهەڵات (دیموكرات- كۆمەڵە) كەوت، لە جەرگەیدا سەرباری ئەوەی بنكەو بارەگاكانیان لە دەست داو ناوچە ڕزگاركراوەكانیان داگیركرایەوە و بوونە ئاوارە، هاوكات زیاتر لە72 پێشمەرگەی قارەمانی كۆمەڵە لە گوردانی شوان، لە ئازاترین پێشمەرگەكانیی كورد بوونە قوربانی.

هەرچەندە ینك لە ئاستی بەرزدا پەیوەندی بەو لایەنانەوە زۆر گەرم و گوڕ بوو، دەكرا لە كەسی نمرە یەكەوە هەردوولا لەو شەڕە ئاگادار بكردرایانەتەوە، نەك لە ئاستی بەرپرسی پلە دوو و سێی تیپەكان، تاكو لایەنی بەرامبەر باوەڕ بە هەواڵەكە بكەن: ((نەدەكرا ڕاستەوخۆ بەرنامەكەی خۆمانیان پێ بڵێین، لەبەر پاراستنی نهێنی چالاكی یەكەو ئاشكرا نەبوونی. دیاربوو زۆریان پێ ووتبون بەڵام لایەنی دیموكرات گاڵتەیان بە هەواڵەكە ووتبویان پروپاگەندەی كۆماری ئیسلامی ئێرانە بۆ چەواشە كرنی ئێمە، لە ڕاستیدا لەم لاشەوە چونكە هێز كۆكردنەوەكانی ئێمەو ئێرانیش ئەوەندە بە نهێنی بوو كە بە شەو جموجۆڵمان ئەكرد و بە تایبەتی حكوومەتی ئێران

هێزەکانی زۆر بە نهێنی ئەجولان بە ئۆتۆمۆبێلی داخراو بە شەو لە ناوچەکانی نێوان ((پاوەو جوانڕۆو باینگاندا)) بڵاوەیان پێ کردبوو لە دۆڵ و شیوو ناو دارستانی ناوچەکەدا جێگایان چاک کردبوو، هاتوو چۆشیان لەو ناوچەیە قەدەغە کردبوو 59.

نەک تەنها هەواڵەکەیان بە بەرپرسانی پلە دوو و سێی ناوچەکان ناردووە بۆ ئەو پارتە هاوپەیمانانەیان، بگرە بە خەڵکانی ڕێبوارا پێشمەرگەی کۆمەڵەیان ئاگادار کردۆتەوە لەو هێرشە گەورەیە، کە ئەویش گومانی لێدەکرێت ڕاست بێت یاخود هەواڵەکەیان پێ گەیشتبێت: ((لە هەمان ڕۆژیشدا نامەیەکیان ناردبوو بە کەسێکی دڵسۆزدا کە بیگەیەنێتە لێپرسراوەکانی ((کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی ئێران)) 60.

((ئەم هەواڵانە لە ڕێگەی تیپی 11 ی هەورامانی ینک ئەوە ئەنجام درا 61.

بەم شێوەیە ژیانی سەدان تێکۆشەری کورد خرایە مەترسییەوە، وەک دەبینینین دواتر بە ڕێکەوت بەشێکیان ڕزگاریان بوو: ((... کاک شەوکەت و کاک حامید ووتیان ئێران دەزانێ هێزی دیموکرات لەو ناوەیە و ئێستا هەرچی بەسیج و کوردی لای پاوە و جوانڕۆ هەیە هێناویانە بۆ ئەوەی بیانناسن و ئەگەر بگیرێن دەبێتە عەیبەیەکی گەورەو ئابڕومان دەچێت ووتیان ئێمە هیچمان پی َناکرێت و مەسئولەکانییان لە عەبابەیلێ لە (2-3) جێگا شاردومانەتەوە، من لە ڕۆژی 21-3-1988 دوای نیوەڕۆ ڕۆیشتمە عەبابەیلێ لە ژێرزەمینێکدا بون هەموویان نزیکەی (25) کەس لە مەسئولەکانیان لەوێ بوون زۆر وەزعیان خراپ بوو زۆر نارەحەت بوون گلەییان لە کاک شەوکەت و یەکێتی کردکاک شەوکەت پێی وتوون هیچ چارەیەک نییە یا شەڕ بکەن تا دەکوژرێن یا تەسلیم بن بە ئێران ئەگەر خێزانەکانیان تەسلیم بێت هیچیان لێ نایات یا بۆیان دەبەنە سەردەشت یەکێتی من کە چووم هەندێک دڵخۆشیم دانەوەو ووتم هەوڵ دەدەم کە هیچ تان تووش نەبێت ووتیان (900) کەسین ووتم با (2) هەزار کەسیش بن لەوانە کاک موزەفەری میتران ئەندامی سەرکردایەتی دیموکراتی ئێران و زۆری کەش بوون کاک کەماڵ دشەیی لە هۆڵە بەگیەکان جیهازێکی بی سیمی هێنا ووتی دکتۆر قاسملو دەیەوێت قسەت لەگەڵ بکات و سوپاست بکات من یەکسەر ئەوەم وەبیر هاتەوە جارێک لای واوان و لە مەقەڕی مەکتەبی سیای دیموکرات دکتۆر قاسملو بە کاک ڕەسوڵ و دکتۆر محمود و برادەرانی ئێمەی وتبوو حمەی حاجی محمود سەربەخۆو لەسەرحیسابی کورد پەیوەندیەکی توند و تۆڵی لەگەڵ ئێران لە سنوری مەریوان دامەزراندوەو برادەرانی ئێمەی ئیحراج کردبوو کاک ڕەسوڵ وتبوی ئێمە خۆمان ئاگادارین لە پەیوەندییەکانییان یەکسەر ئەو قسەیەم وەبیرهاتەوە ووتم کاک کەماڵ سڵاوی لێبکە چونکە جیهازەکان هەموو کۆنترۆڵ بون ووتم ئێمە کوردین و لە هەموو ناخۆشیەک لەگەڵ میلەتی خۆمانین لە هەر جێگایەک هەبێت لەناو ژووەکە هەموویان دەستیان دەکرد بە پشتێنەکەمدا لە ناو عەشائیری ئەو مەعنای ئەوەیە کە ڕجا دەکەین دکتۆر قاسملو بە جیهازەکە هاواری دەکرد دەیوت حیزبی دیموکرات مردن و زیندوبونەوەی بە دەستی کاک محومودی حاجی محمودە ئیتر منیش (2-3) پێشمەرگەی خۆمم نارد مەلا فائیق و چەند کەسێکی تر بە سەیارەکانی خۆمان هەموو مەسئولەکانیان لە گۆمە لار و خورماڵەوە لە بەری هێلان پێ وە و لە ناو هەموو سوپای پاسداران و جەیشی ئێرانەوە گەیاندە مەقەڕەکانی سورێن لە میری سورەوە بۆ شەوی دوایی کاک شەوکەت و کاک حامید هێزەکەی دیموکراتیان گەیاندبووە نزیک خورماڵ لەوێ تەسلیم بە برادەرانی ئێمەیان کردبوو 62.

ئەگەر پێشمەرگەکانی دیموکرات بەم شێوەیەو بەڕێکەوت ڕزگاریان بوو، ئەوا پێشمەرگەکانی کۆمەڵە لە گوردانی شوان جگە لە 2 کەسیان، هەموو گیانیان بەختکرد، پێی دەچێت بە کۆتری نامە بەرا هەواڵی هێرشەکەیان پێیان گەیاندبێت، لە کاتێکدا هەردوو سەرکردایەتی (کۆمەڵە- ینک) پەیوەندییەکی مێژویی و گەرمیان لەگەڵ یەکدیدا هەبوو، ئەمەیان ئۆباڵەکەی لەملی کێ؟.

ئەو پارتانەی پاسداریان نەهێنا

هەموو لایەن و پارتە سیاسییەکانی کوردستان و ناو بەرەی کوردستانی، چالاکی هاوبەشیان لەگەڵ ئێران ئەنجام نەداوە، هەموو بەشدار نەبوونە لەو گەشتە سیاسییە هەڵەیە، حیزبی شیوعی و زەحمەتکێشان و ئاش و پاسۆک و پارتی گەلی وەک ئەو لایەنانەی پاسداریان بە پێش خۆیاندا و کوردستانیان کرد بە بەشێک لەبەر جەنگی عێراق- ئێران، ئاخوڕیان خوار نییە لە بەرامبەر کارەساتەکانی ئەنفال و کیمیاباران، ئەوان بە وازۆیەکیش بێت بەشدار نیین لەو هەڵە مێژوییەی کوردی بەرەو سڕینەوەو مەرگە سات برد.

ئەم لایەنانەی لەسەرەوە ناوم هێنان هیچ ڕۆڵێکیان لە وازۆکردن و هاندان و جێبەجێکردنی ئەوو تاکتیکە هەڵەیەدا نەبوو، بە تایبەت حشع زۆر دژ بە شەڕ بوو، کەچی ئەوانیش بە زیاترەوە وەک ئەنجامدەرانی بە بەرداشی ئەو جەنگە هاوبەشانە سوتان، بەعس بە هیچ شێوەیەک دەستی لێیان نەپاراست، بەدوای تۆڵەکردنەوە لەوانیش دەگەڕا، هێنانی ئێرانی دەکردە بەهانە بۆ کوشت و بڕکردنیان.

یەکێک لەو هێزانەی لەو کاتە، ڕاشکاوانە دروشمی دژایەتی شەڕی ئێران- عێراقی بەرزکردبووەوە پارتی کۆمۆنیستی عێراق بوو، کەچی لە هەموو لایەنەکانی دی زیاتر ڕژێم لەهەوڵی لە ڕەگ دەرهێنانیاندا بوو، لە پەرتووکی جینۆسایدا... هاتووە: " بە نیازی دوایی پێهێنانی

خیانەتکاری دورو درێژی هەردوو تاقمی بارزانی و تاڵەبانی و پارتی کۆمۆنیست، کە چوونەتە ڕیزی دوژمنی داگیرکەری ئێران و پشتگیری دەکەن بۆ دەسدرێژی کردنە سەر نیشتمانی ئازیز –63.

ئەو لایەنانەی کە بەشدار نەبوون لەو شەڕانە، نەک هەر بێخەبەر بوون لە نەخشەکان، بەڵکە خەریک بوو بکرێنە گورگانخواردی ئەو هێرشانەش، لە کارەساتی هەڵەبجە پێشمەرگەکانی حشع ئەگەری ئەوە هەبوو بە دەردی پێشمەرگەکانی کۆمەڵە بچن: ((بنکەی پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی عێراقی لە گوندی مۆردین، باشوری شاری هەڵەبجە، لە لایەن هێزێکی گەورەی (پاسداران و ینک) وە ئاگادار دەکرێنەوە کە دەبێت بنکەکەیان چۆڵ بکەن، لەو ناوچەیەدا نەمێنن.

یەکەمجار پێشمەرگەکانی حشع ڕازی نابن و تورە دەبن. پاسدارەکان هەوڵدەدەن بە پارە فریویان بدەن. دیسان پێشمەرگەکان تورە دەبن و هەڕەشەی تەقەکردن و پوچەڵ کردنەوەی پیلانەکەیان لێ دەکەن. لێرەداهێزەکەی ینک، دەکەوێتە وتوێژ و ناچار هێزی ناو بنکەی حشع، خۆی دەکات بە دوو بەشەوە و بەرەوشاری هەڵەبجە دەکەوێتە ڕێ 64.

لە لایەن ڕژێمیشەوە لە سزاداندا ئەو لایەنانە لە ڕیزی پێشەوە بوون، بۆ لێخۆشبوون لە پێشمەرگە لە سەروبەندی ئەنفالەکان سەری شوعییەکان کرا بە دیاری لێبوردن بۆیان، لە گەرمیان و دەشتی هەولێر و ناوچەی جەباری.... کارەساتی شەهیدکردنی شوعییەکان و بە بارمتەگرتنیان و تەسلیمکردنەوەیان کران بە پاداشتی لێبووردنی چەکدارانی لایەنەکانی دی لە لایەن ڕژێمەوە.

بۆ مێژوو چەکدارانی حیزبی شیوعی و تا ڕادەیەک (زەحمەتکێشان و ئاش و پاسۆک) یش، لەو زەمەنە سەختەی گەلەکەمان کۆمەڵێک سەربەرزییان تۆمار کرد: ((بەشدارینەکردن نەکردن لە شەڕی هاوبەش لەگەڵ ئێران _ ڕێگە نەگرتن لە جەماوەر و هاندانیان بۆ خۆدەربازکردن – نەبەزین و مانەوە لە ناوچەکان و بەرگریکردن لە جەماوەر و ناوچەکان - ئەنجام نەدانی کاری دزێوی دژ بە جەماوەر و لایەنەکان، بەڵکە بۆ خۆیان بوونە قۆچی قوربانی کاری دزێوی چەکدارانی لایەنەکانی دی، چەندین تێکۆشەری وەک د. عادیل و ملازم سەعد و هاوڕێیانیان نامەردانە شەهیدکران یان تەسلیم بە ڕژێم کرانەوە)) .

ڕێگە گرتن لە خۆرزگارکردنی لادێنشینەکان لە ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال

باسکردنی ئەنفال هەمیشە زیندوییەتی تێدایە، هەرچەندە چیرۆک و مێژوو خوێندنەوەی ڕابردووە، لێ دەروازەیەکیشە بۆ گەیشتن بە داهاتوویەکی پڕ لە ئاسایش بۆ گەلەکەمان، بە ئێسکەکان و پەڕۆ ڕزیوەکانی عەرعەر، لە داهاتوودا نەخشەی کوردستان و سنوورەکەی دیاری دەکەین.

ماوەی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال، چەند مانگێکی پڕ لە ئێش و غەمباری بوو، ئەو خەڵکە بەردەوام لە گومانی قولدا بوون بەرامبەر بە چارەنووسی نادیاریان، لە دوای خۆی نەخشەی هەموو شتێکی لە کوردستان گۆڕی. پرۆسەی وێرانکردنی دڵرەقانەی نیشتمانی کوردستان و کوشت و بڕی بێ بەزەییانەی تاکی کورد بوو، وەرزی نغرۆ کردنی سەرجەم لادێکانی کوردستان بوو لە لافاوی تاواندا، وەرزی لە دایک بوونی شاری مەرگستانی کورد بوو لە بیابانەکانی عەرعەر.

هەموو گەل جگە لە هاوکارانی ڕژێم کران بە ئامانج، جوگرافیای ناوچەکان بوو ناوی ئەنفالەکان دیاری دەکرد، نەک ناوچەی چالاکی هێزەکانی پێشمەرگەو ئێران و هیچ نەخشەیەکی دی.

ئەوەی بیستوومانە لای پارت و لایەنە کوردییەکان، شۆڕش شەقامی پێچاوپێچ و کاروانی پڕ لە هەورازو نشێوە بۆ گەیشتن بە هەواری سەرکەوتن، بەڵام لە ڕاستیدا ڕێگای خۆشیشی هەیە بۆ گەیشتن بە ئاسودەیی مرۆڤەکان، ئەوان ئەو ڕێگا خۆشەیان لێمان شاردبووەوە.

ڕاستە مرۆڤەکان بەناو ئازار و قوربانیدا سەفەر دەکەن بۆ ڕزگاری و بەختەوەری، بەڵام ئەو سەفەرە بە قومار کردن بە چارەنووسی مرۆڤەوە نابێت، بە گەمەکردن و نەخشەی سەرشێتانە ئەنجام نادرێت، بەڵکە بەکاری ژیرانەو خۆشەویستی بۆ مرۆڤەوە پێی دەگەین.

جەنگە هاوبەشەکان لەگەڵ ئێران، جگە لە بەرژەوەندی سەرکردەو گروپ و حیزبەکانیان، هیچ پەیامێکی دیکەی بۆ گەل پێ نەبووە، لە مۆرکردنی پەیماننامەکاندا تەنها ئەوەی باسی لێ نەکراوە بەرژەوەندی باڵای گەل و نیشتمان و پاراستنی گیان و سەروەت و سامانی هاووڵاتیانە، ئەوەش لە ئەنجامدانی زیان لێکەوتوو بوون هەر خودی ئەوان بوون.

ئێران پاش بە وێرانکردن دانی کوردستان و قەڵاچۆکردنی دانیشتوانەکەی لە لایەن بەعسەوە، ئاوێنەی دایە دەستی هاوپەیمانەکانی بۆ بینینی خۆیان، بینینی دەموچاوێک خاوەنەکانیشی لە سامناکیدا دەترساند.

یەکەم هۆکار بۆ واژۆکردنی ئەو ڕێککەوتننامانە، بەرژەوەندی ئەو کەس و لایەنانە بوو کە چالاکییەکانیان ئەنجام دەدا، بۆ ڕاست و دروستی ئەم بۆچوونە، دەتوانن سەیری ئەم دان پێنانە ڕاستگۆیانەیەی کاکە حەمەی حاجی مەحموود بکەن: ((کاک ڕەسوڵ و کاک شێخ محەمەد هەر ئەو شەوە گەیاندبوە تهران و لە سوپای مرکزی ڕێکەوتنیان لە نێوان ئێران و سۆسیالست بە پرۆتۆکۆڵێکی لاواز ئیمزا

کردبوو، لە 14-11-1987 کاک ڕەسوڵ و کاک شێخ محەمەد شاکەلیان هێنایەوە سەر ملەخۆرد و بە جیهاز بە منیان وت هەموو شتمان تەواو کردووە ئێوەش دەستی پێ بکەن، ووتم وەرتان گرتووە ئەوەی بە ڕونی بە منیان ووت (200 کلاشینکۆفیان وەرگرتبوو لەگەڵ دۆشکاو فیشەک و میزانییەیەکی مانگانە بۆ حیزب کراوە من وامزانی شتی باشیان کردوە بەلام وا دیاربوو نەیان کردبوو خاڵێکی لاوازی ڕێککەوتنەکە کە ئەگەر پاسدارێک پێشمەرگەی سۆسیالست تەسلیم بە عێراقی کردەوە شەخسی سکرتێر لێی بەرپرسیارە واتە کاک ڕەسوڵ لەسەر پاسدارێک دەبێت بگیرێت و سجن بکرێت لە باتی ئەوەش نەدەبوو من زۆر ڕەخنەم لێگرتن و ئەو بڕیارانەی بۆ ئازوقەو مالیەو هەموی وەکو پێویست نەبوو بەلام مانگانەی ئازوقەو پارەو چەک و سیارەیان بڕیبووەوە، ئێمە لەسەر قسەی ئەوان لە ڕۆژی 14-11-1987پێشمەرگەمان بۆ هەموو جێگاکان و گولە تۆپ و 20 تراکتۆر کەوتە کێشانی و شارایەوە لەو ناوە من خۆم ڕۆیشتمە ناو تاق کە زاڵ بوو بەسەر دەربەندیخان و جادەی زەڕایەن دەربەندیخان و دۆڵی کانی سارد و چەمەرگە و جادەیەکی تازەی عەسکەری لێ درابوو لەسەر کونەکەوە (تونێلەکە بۆ هەسنەکاری، شەوی 14-15-11-1987 لەو گوندانەی هەردوو دیو دابەش بوین، لە 15-11-1987 زۆری مەسئولینی دەوڵەت و پاسداران و بە مەسئولی یەکەمی پاسدارانەوە لەسەر ملەخۆرد چاوەڕێیان دەکرد هەر لەوێ لە پێشەوە بە جیهاز 3 جار الله اکبر و بە ناوی زەفەری 3دەوە لەگەڵ یەکەم قسەی

ئەوان و یەکەم هاوان و تۆپ و ڕاجیمەش لێرەوە دەستی پێ کرد و پێشمەرگە بە بی کەی سی سەرجادەی دەربەندیخان زەڕایەن و کونەکەیان بڕی لە سەعات 3ی پاش میوەڕووە ئێمە لە ناوتاق و چەمەرگەو کانی ساردو تەواوی ناوچەکە پێشمەرگەی پێ گەیشت و لە هەموو لایەکەوە چەکی پێشمەرگەی پێ گەیشت و ئاگرباران کراو مەعەسکەری گەورەی دەربەندیخان بوو بەیەک پارچە ئاگر دوو کاتێۆشەمان لە نێوان ئیمام قادر و چەمەرگە دانابوو خەڵک نزیک بوو لەناو شار بدەن نەمان هێشت هەموو خەڵکی دەربەندیخان هاتە سەر خانو بان و سەیری ئەو مەعەسکەرو شەڕەیان دەکرد 65.

حسک جگە لە پەیوەندی گەرم و گوڕی خۆی لەگەڵ ئێران، دەڵالی بۆ ینکیش کردووە، لای کۆماری ئیسلامی ئێران بۆ لێنزیککردنەوەیان: ((لەناو لایەنەکانی جودا تەنیا حسک هەڵوێستی لە یەکێتی جیاواز بوو، هانی ئێرانی ئەدا لەگەڵ یەکێتی پێک بێ و، هانی یەکێتی ئەدا لەگەڵ ئێران دۆستایەتی بکا و، یەکێتیان وەکو هێزێکی شەڕکەر ی سەرەکی ناو مەیدانی کوردستانی عێراق بە ئێرانیەکان، ناساندبوو. حسک لەسەر ئەم هەڵوێستەیان توشی توشی هەندێ تەنگ پێ هەڵچنین و سەغڵەت کردن بوبون. محەمەدی حاجی مەحمود و شێخ محەمەدی شاکەلی، کە بنکەکانیان لە سورێن بو، لەوانە بون هەوڵێکی زۆریان دابو لەگەڵ ئێرانیەکان بۆ ئەوەی بیروڕایان لەسەر یەکێتی ڕاست بکەنەوە 66.

پاش لێدانی نەوتی کەرکووک و ئەنجامدانی دەیان چالاکی هاوبەش بە ناوی فەتح و نەێر و کەربەلا و فەجر و زەفەر لە لایەن ینک و پدک و حسک و بزووتنەوەی ئیسلامی بەهاوکاری ئێران، ئەم چالاکییە هاوبەشانە بە ئەندازەیەک هێزەکانی عێراقیان شپرزەو تەنگەتاوکرد و کاریگەریان لەسەر پارسەنگی هێزەکان نێوان هەردوو وڵات دانا، عێراق لە ترسان زارەترووک ببوو لە ترسی ڕوخان لە ناوەوە، میدل ئێست وۆچ و چاودێری مافی مرۆڤ بەم چەشنە ئاماژەی پێ دەدات: ((لە 14یان 15 مارت دا سەدام حسێن ماوەی زیاد لە پێنج سەعات سەرۆکایەتی کۆبونەوەیەکی فەرماندەیی گشتی هێزە چەمدارەکانی کرد. وەک باسی دەکرێ (علی حسن مجید) یشی تیادا ئامادە بووە، ڕاپۆرت و زانیاریی هەر بێگانەیەک لەسەر ئەوەی چی لەم کۆبونەوە نهێنیانەدا دەخرێتە بەر باس و لێکۆڵینەوە دەبێ زۆر بە وردی بخرێتە بە تێرامان، بەلام بە پێی لانی کەم دوو ڕاپۆرت، کەوا سەر کۆماری عێراق بە گەورە ئەفسەرانی خۆی وتووە کە ئەو لە ((بەزین بە لە ناوەوە خواردن)) دەترسێ 67.

چالاکییە هاوبەشەکان لە دوای لێدانی نەوتەکەی کەرکووکەوە بوو بە نەریتی باوی کارو چالاکی هەندێک پارت، جار جارە بۆ هەوێن چەند پاسدارێکیان لەگەڵ خۆیان دەبرد لە چالاکیەکان بەشدارییان پێیان دەکرد، ئێرانیش دوای ئەنجامدانی چالاکییەکە هەمووی بەناو خۆیەوە بلاو دەکردەوە بۆ ئەوەی ورەی هێزەکانی پێ بەرزبکاتەوە، وەک ئەوە مامەڵی دەکرد هەموویان بە بەشێک لە هێزەکانی خۆی بزانێت: ((ئەم چالاکییە ناو نرا داستانی ڕزگاری.... .... ئەم داستانە لە ڕادیۆی ئێرانەوە لە ژێر ناوی (فەتحی 5) دا بلاوکرایەوە، پێنج هەزار پێشمەرگەی یەکێتی بەو کارە هەڵسان تەنیا هەندێ پاسداری فەننی و شارەزایانی چەکی قورس و مین هەڵگرتنەوە لە قوڵی ئەزمەڕدا بەشدارییان کرد 68.

یەکێکی دیکە لە پێشمەرگەکانی ینک ئاوا باسی ئەو شەڕە هاوبەشانە و هەڕەشەی بەعسمان بۆ دەگێڕێتەوە: ((لە شەڕەکەی قەیواندا ئیبراهیم و ئەحمەد سایەق کە دانیشتووی کەرکوک بوون شەهیدکران، سەرجەم 150 ڕۆڵەی گەلەکەمان لە دەست دا لە پێناوی قۆڵکێش

کردن و ڕێنمایی کردنی دوژمنێکی تری گەورەی گەلەکەمان بۆ سەر خاک و نیشتمانەکەی خۆمان ز بوونە قوربانی سیاسەتی هەڵەو خۆپەرستی سەرکردە گەورەکان.

ڕژێمی ڕفتار فاشی بەغداش کە پێشتر لە ڕێی سەرکردەی فەیلەقی یەکی بەرپرسیار لە هێزە سەربازییەکانی ڕژێمەوە لە کوردستاندا لیوا ڕووکن نەزار عوبدوالکریم خەزرەجی یەوە تکای لە جەلال تاڵەبانی کردبوو کەکاری وا بەرئەنجام نەدەن و وەڵامدانەوەی ئەوان زۆر خڕاپ و توند دەبێ لە کاتی ئەنجامدانیدا 69.

بەسەرهاتی هەمان جەنگیش بەم شێوەیە دەگێڕێتەوە: ((پێشمەرگەو پاسدار لە 13_4_1987 هێرشیان کردە سەر ئەزمەڕ70.

ئاستی تێکەڵی سەربازی و هاوکاری ئەو لایەنانەو ئێران بە ئاستێک چووە سەر، کار گەیشتە سەر نیشتنەوەی کۆپتەری ئێرانی لە کوردستان: ((ڕۆژی 20-1-1988 بۆ یەکەمجار لە مێژووی ئەو پەیوەندییەی نێوان ئێران و شۆڕشدا کۆپتەر لە بەرگەڵوو نیشتەوە و بارێک تەقەمەنی و کەرەستەی تری داگرت.... 71.

ئەوە نییە تەنها ڕژێم ترسی لە ڕوخان لە ناوەوە بووبێت لە ئەنجامی ئەم شێوە چالاکییە هاوبەشانە، بەڵکە جەماوەریش ڕوحیان چووبوو لەوەی لە بەرداشی ئەم گەمەیە بهاڕدرێن، ئەوان بەعسیان وەک خۆی چۆنە ئاوها دەناسی، جاری دیکە دەستیان مارانگاز ببوو لە جەنگی لەم شکڵ و شێوەیە، ئەزموونیان لە کۆمەڵکوژی بارزانییەکان وەرگرتبوو، ئەو سەروبەندە، سەردەمی شکستی ئازایەتی و ڕوخانی ورەی جەماوەر و پێشمەرگە بوو، سەردەمی سەرهەڵدانی ڕەشبینی، باوەڕ نەبوون بە خۆ، بێ متمانەیی بوو بە هێزی پێشمەرگە، بێ باوەڕی بە داهاتوو و ئاسۆیەک بە بەرگری هەموو خەڵکەکەی نیگەران کردبوو، بۆیە هەر بابا بوو لە هەوڵی خۆڕزگارکردنی خۆیدا بوو بەهەر نرخێک بووە: ((جەماوەری کوردستان بە تایبەت گوندنشینەکانی ناوچەکە زارەتروک بووبوون لە کاردانەوەی ڕژێم زەندەقییان چووبوو: جەماوەری گەلەکەمان زۆربەیان بە چاوی گومان و ترسەوە سەیری ئەو چالاکییەیان دەکرد 72.

ڕژێمە فاشیستەکان هەر دەم بەوە دەناسرێنەوە، مامەڵە لەگەڵ پارتە ئۆپۆزسیۆنەکانی نەتەوەی ژێردەست، وەک پارت و دەستەو گروپ و تاخمی دیاریکراو ناکەن، بەڵکە وەک تەواوی گەل هەڵوێستیان لە بەرامبەر وەردەگرن، لە بری چالاکی سەربازی و سیاسی ئۆپۆزسیۆن، سزای تەواوی گەلەکەیان دەدەن، ڕژێمێک بۆ دیدەبانی چاو ساغییەکی پارتی لە حاجی ئۆمەران 8000 بارزانی قڕ بکات، ئاساییە بۆ لێدانی نەوتەکەی کەرکووک و دەیان فەجرو نەسر و.... 182000 ئەنفال و 5000 هەڵەبجەو 4500 گوند خاپوور بکات، فان برۆینسەن سەبارەت بەم پەرچەکردارە دەنووسێت: ((ئەوان بە تۆمەتی تاوانباری کوژۆرابوون، چونکە کوردبوون کە لە شوێنی هەڵە نیشتەجێ ببوون 73.

قەلاچۆکردنی گەل بە تایبەت نەتەوەی ژێر دەست بە شێوەی سستماتیک، پەرچەکرداری فاشیستەکانە لە بەرامبەر بەرهەڵستی نەیاران.

هەرچەندە کورد هاوئاین بوو لەگەڵ دەسەلاتدارانی عێراق، بەڵام سیناریۆی کوشت و بڕی ئەرمەنەکان بە تاوانی پشتگیری ڕوسەکان دوبارە کرایەوە، ئەرمەن پشتگیری لە ڕوسیا دەکرد، لە جەنگی عوسمانی و ڕوسیا، کورد و ئەرمەن بە تاوانی خیانەت، هەڵگەڕانەوە بە کۆمەڵ لەناودران.

لە هەر شوێنێک ڕژێم هەستی بەبوونی پاسدار کردبێت، سزای دانیشتووانی ئەو شوێنەی داوە، لە گوندی شێخ وەسانان تەنها 6 پاسداری سەر بە ئیتلاعاتی نەغەدەی تێدا بوو، کە لە گابڕەی شێخ وەسانان لە پاڵ بارەگای لقی 2 ی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق جێگیرببون و بارەگایان دانابوو، لە تۆڵەدا ڕژێم بە دڕندانەترین شێوە کیمیابارانی ئەم گوندەی کرد و پاشان برینداره‌کانیشی هەموو زیندەبەچاڵ کرد.

ئەوە نەبێت سەرانی کورد هوشدارییان پێ نەدرابێت لە بەرامبەر کاردانەوەی توند و تیژی ڕژێم لە بەرامبەر هاوکاری ئێران و پێشمەرگە، بەڕێز نەوشیروان مستەفا لە کتێبەکەی ((خولانەوە لە ناو بازنەدا)) دەڵێت: ((کە لە ساڵی 1983 لە کاتی دەستپێکردنی گفتوگۆ لە نێوان بەعس و ینک، ڕژێمی غێراق هەڕەشەی تۆڵەو خاپووركردنی دەكرد لەبەر ئەوەی کە ینک لایەنی ئێرانی دەگرت 74.

لە ڕاسپاردەیەکی سەرکردایەتی نووسینگەی باکوری پارتی بەعس دا هاتووە: " هەموو ئەو گوندانەی کەوا تێکدراون و ئەلقە لە گوێیانی ئێران و خیانەتکارانی لەو چەشنەی دەرهەق بە عێراقیان تێدا بێت لەبەر هۆکاری ئەمنی لە دەرەوەی سنوور دەدەنرێن 75.

بە هاتنی جەنگ بۆ ناو سنووری کوردستان، هەردوو ڕژێمی فایشستی ئێران و عێراق، بە بەهانەی بنەبڕکردنی بەکرێگیراوانی دەرەوە و جەنگ لەگەڵ دوژمن و داکۆکی لە سەروەری نیشتمانی، بەرفراوانترین شاڵاویان بۆ سەر ئۆپۆزسیۆنەکان خۆیان دەست پێکرد، جەنگ باشترین بەهانەو هەل بوو بۆ هێرشی سەرکوتکەرانە بۆ سەر نەیاران، تەنانەت زیندانەکانیشیان لە ئۆپۆزسیۆنەکان خۆیان پاک کردەوە.

پاش جەنگە هاوبەشەکان نێوان پێشمەرگە – ئێران، ئیتر رژێم رێگەی بە جەماوەر نەدا بە بێلایەنی بمێننەوە لەو نێوەندە، سەرپشکیکردن لەوەی لایەک هەڵبژێرن لە نێوان پێشمەرگە و خۆی " برۆن بۆ لای تێکدەران یان بێنە پاڵ حکوومەت " 76.

جەماوەری کوردستانیش بە شێوەی گشتی، گەرمیان و کەرکووک بە تایبەتی، بەرەی شۆرشیان هەڵبژارد و لە ناوچە ئازادکراوەکان مانەوە، هەرچەندە کاک نەوشیروان لە ساڵی 1984 لە بەرامبەر خەڵکی شوان کە داوای راگیربیان کردبوو لە سەر مفاوەزان وتبووی: " ئێمە خۆمان شۆرشمان دەست پێ کردەوە، هەرخۆشمان قەراری ئەدەین، سبەی ئێوە ئەچنەوە تەسلیم بە حکومەت ئەبن، بەڵام ئێمە ناتوانین " 77.

جەماوەر هەرچەندە نان دەر و هاوکار و هێزی چەکدار و سوغرەکەری چالاکییەکانی پێشمەرگە بوون: ((ئەو چەک و تەقەمەنییەی هێنرا، بە سوغرەی جوتیارانی دۆڵی سورداش و قەڵاسێوکە گواسترایەوە، خواردنیش هەر لەسەر ئەو جوتیارانە بوو 78.

کەچی لە تەنگەتاویدا رێگە لە جەماوەرگیرا خۆیان رزگار بکەن، ئەو پیرە مێرد و پیرێژنە غەمگینانە، دەیان کارەساتیان لە رابردوودا تاقی کردبووەوە، پێشبینی رۆژی رەشیان دەکرد، دەکروزانەوە بۆ ئەوەی رێگەیان پێ بدرێت خۆیان رزگار بکەن، بەڵام بە زۆر لە گوندەکانیان دەست بەسەرکران، تا ئەو چرکە ساتانەی پێشمەرگە تا چەند چرکەیەک لەوەپێش رۆستەمی زەمان بوون، لەناکاو نەمان، زەوی قوتیانی دا، ئاسمان هەڵیانی کێشا کەس نەیانی دۆزییەوە تاکو رۆژەکانی راپەرین، جەماوەریش چارەنوسیان گەیشت بە گۆرە بە کۆمەڵەکان و ئۆردوگای برسێتی و بێکاری و گرتووخانەکانی مەرگ.

سەرباری ئەوەی جەماوەر هاوکاری ئەکران لە لایەن پێشمەرگەوە بۆ دەرباز بوون لەو ئابلوقەیەی رژێم سەپاندبووی بەسەر ناوچەکانیان، بگرە رێگریشی لە بەردەمیان دروستکرا و رێگایان لێگرا بۆ خۆ دەربازکردن، ئەمە وتەو قسەی هەڵبەستراوی من نییە، بەڵکە بەرپرسانی سەربازی ئەوکات شایەدی لەسەر دەدەن، با لە دەمی شەهید رێبازەوە گوێبیستی ئەم شایەدییە راستگۆیانە ببین: لێپرسراوی ناوچەکە کاک "…. …. " رێگای نەدابوو خەڵک ناوچەکە چۆڵ بکات و پێشمەرگەش تواناى بەرگری کردنی نەبوو، نازانم ئەو برادەرە تێکۆشەرە بە چ هەقێک رێگای لەو خەڵکە گرت و تووشی ئەو کارەساتەی کردن، گەرچی لە هەموو کۆبونەوەکان پێشمەرگەو کادیرەکان داوای سزادانی ئەو برادەرەیان دەکرد، …. 79.. کاک مەحمود سەنگاویش ئاماژە بە رێگری دروستکردن لە بەردەم دەرباز بوونی خەڵک دەکات: ((خەڵکی تەپە عارەب هێشتا بەتەواوی نەکەوتبوونە خۆیان کە ئێمەیان بینی پێشوازیان لێکردین و رێزیان گرتین. شەوەکەی لەوێ ماینەوە. لەولاشەوە کاک قادر و برادەرانی تر رەتبووبوون و گەیشتبوونە دەرەوار. ئێمەش گەراینەوە و لە دەروار کاک قادر و برادەرانم بینی و لایان مامەوە. بە هاتنەوەی برادەران و ئەو هێزانەمان هەندێ وەزعەکە باشتر بوو. بریاری بەرگری دراو رێگە لە خەڵکیش گیرا دابەزنە خوارەوە بەرەو دەسەڵاتی دوژمن… هەرچەندە نە ئەتوانرا مسۆگەری تەواوی پاراستنیان بدرێتێ و دوای چۆڵکردنی دێهاتەکانی شارەزوور و قەرەداخ و بازیان و شاخی زەردەو هاتنە پێشەوەی دوژمن و لە چەندین دەروازەی ترەوە کە ئەمەیان بۆ بەشبەش کردنی پێشمەرگەو پەرتەوازەکردنی هێزەکانمان بوو.

خەڵکی نەیئەزانی چی بکەن، بەشێک بەرەوخوار ئەرۆیشتن و پێشمەرگە ئەیگەراندنەوە، بەشێکیش لەو شیوو دۆڵانەدا خۆیان حەشاردابوو پێیان خۆش نەبوو بە ئاسانی دەست لە خاک و زێدیان هەڵبگرن 80.

لە کاتێکدا پێشمەرگە رێگە لە خۆ دەربازکردنی خەڵک دەگرن، لە پر بۆخۆیان گوم دەبن و هەڵدێن بۆ ئەودیو ناوچەکانی ئەنفال، کەس نازانێت زەوی قوتیانی داوە یان ئاسمان هەڵیانی کێشاوە، جەماوەریش بێ پشت و پەنا دەمێننەوە، دەیان هەزاریان دەبێتە خۆراکی سەگەکانی حەجاج: ((بۆیە لە رۆژی 14-4-1988 بریاری کشانەوەی هەموو هێزەکانمان درا لە بەرەکانی شەرِدا و بەرەو بناری شاخ بوینەوە 81.

هەرچی جەماوەرە بەم شێوەیە شایەدی خۆیان دەدەن لەسەر رێگەگرتن لێیان لە خۆدەربازکردن لە ناوچەکانی ئەنفالی 3: " گوندی تەپە چەرموو 102 هاووڵاتی ئەنفال گران تیایدا ".

"لە ناوچەی گەرمیاندا بەشێوەیەکی گشتی خەڵکەکە کاتێک باسی ئەم تراژیدیایە دەکەن پشکێکی خەتاکە دەخەنە ئەستۆی پێشمەرگە و بەشە گەورەکەی تری دەخەنە ئۆباڵی کوردە جاشەکان و حکومەتی عێراقی ".

"پێشمەرگەی سەر سنوور رێگر بووە لەبەردەمیان و گەراندویاننەتەوە بۆ گوندەکان تا دواتر پێشمەرگە لەبەردەم سوپای عێراق شکاو و خەڵکەکەشی کەوتونەتە دەست هێزەکانی بەعس و ئەنفالکراوان ".

یەکێک " تا پێشمەرگە لەم ناوە ماوە نەیەڵا کەس رابکا، وەختێ پێشمەرگەیش ئینسحابی کرد جاشەکان گشتمانیان خرِ کرد و دامانیانە دەس بەعسییەکان 82.

14-4ئەم ڕۆژە ڕەشەیە ژمارەیەکی زۆر کوردی تێدا ئەنفالکرا، هەمان ئەو ڕۆژەیە لە جەرگەیدا گەورەترین تێسرەواندن لە جەماوەری گەرمیان کەوت و زۆرترین ژمارەی ئەنفالی لێ کەوتەوە، هەر بۆیەشە دواتر دیاریکرا بە ڕۆژی ئەنفال.

باشە کەسێک هەیە لەو بەرپرسە قارەمانەی ڕێی لەوخەڵکە گرت خۆیان دەرباز بکەن، لە 14-4 دا خۆی هەڵات و جەماوەری لە تەختاییەکانی گەرمیان تەسلیم بە دیلێتی کرد بپرسێت: بۆ وات لێمان کرد؟؟، یاخود پرسیارکردن نا مەسئولییەتە و بە هەموو گەمژەیی و نا مەسئولییەتێکی فەرماندەکان بڵێین باشتان کرد، نابێت قسە لە کارە ناڕەواکانی سومبلەکانی ئازایەتی و زانایی کورد بکەین، بێشک ئەوان نەبونایە ئێمە نابوین بە خاوەندی ئەو ژمارە زۆرەی قوربانییان، 182000 مان پێ پڕ نابووەوە.

بەم شێوەیە بەتۆڕێکی سامناکی بەرفراوان جەماوەری ناوچەکە لەو تەختایی کاکی بەکاکییە کۆتایی نەهاتووەی گەرمییان ئابلوقە دران، ڕێگەی گوزەرکردن و خۆرزگارکردنیان لێگیرا، ئەمە دانپێنانێکی تاڵە، بەڵام ڕاستییە، بە پینەکاری ناشاردرێتەوە ڕاستییەکی جوانەمرگە دەبێت بکۆژەکەی دان بە کردەکەیدا بنێت، چەندە بواری قسەکردن زیاتر بێت، لاپەڕەی زیاتر هەڵدەدرێتەوە و نهێنی گەورەتر ئاشکرا دەبێت. کەم پێشمەرگە هەبوو سەرپێچی کردبێت لە جێبەجێکردنی بڕیارەکان، سەری هەموو گوزارگاو ڕێگاکان کران بە پرسگەی ڕێگە گرتن لە خەڵک.

هەرچەندە گەرمیانیەکان هاوڕێی ئازار و داینەمۆی ئازایەتی، فریاد ڕەسی زەمەنی تەنگانە بوون، کەچی لەو ڕۆژگارەدا کران بە نێچیر بۆ بەعسی دڕندە، کێ هەیە لە ئاست ئەو هەموو قوربانییەیان نەلەرزێت، کاتێک گەلێک زیندە بەچاڵ دەکرێت، وڵاتێک دەکرێت بە وێرانەو خۆڵەمێش، ناکرێت تاکو سەر هەڵە کارێک و تێکۆشەرێک لەیەک جەستەدا کۆببنەوە، دەبێت سەر بۆ ڕاستییەکان شۆڕ بکرێت، هەڵەیەک لە گەرمیان هەندێک بەرپرس ئەنجامیان دا دەیان هەزار قوربانی لێکەوتەوە، کەیسی ئەنفال بچێتە بەردەم هەر دادوەرێک لە جیهان، ئەم سیناریۆیە بزانێت ئەوا بەرپرسانی ئەوکات، بڕیار دەران بەبێ تاوان لێی دەرناچن، ئەو قوربانیانە وەک بارمتەی خۆپاراستن سەیرە کەن.

ئەنفالی گەرمیان ئەوەندە مەزن بوو، زیانەکانی ئەوەندە کاریگەر بوو، پشکی شێری لە ژمارەی قوربانیان بەرکەوت، بەڕێز سابیر کۆکۆیی زیانەکانی گەرمیان ئاوا دەخەملێنێت: ((130000 لە گەرمیان و 52000لە ناوچەکان دی ئەنفالکران 83.

ئەمەش دەربڕی بارستایی زیانەکانی ناوچەی گەرمیانە، هەرچەندە ئەم ئامارە ڕاستی تێدا نییە.

ئەم وێنایە بە تایبەت لە ئەنفالی 4 دوبارە بونەوە، ڕێگە لە جەماوەر گیرا خۆیان دەرباز بکەن، کاتێکیش کە هێرش کرایە سەر ناوچەکان، پێشمەرگە هەڵاتن، لە ئەنجامدا هەزاران کەس بوونە قوربانی، لە حاویەی توڵکی پێشتر پێشمەرگەکانی تیپی 21ی کەرکووک ڕێگەی دەربازبونیان لە جەماوەر گرتبوو، ڕۆژی 4-5 کاتێک خۆیان بە کەڵەک دەپەڕنەوە، لە دوای خۆیان کەڵەکەکە بە ئاوا دەدەن، ڕژێم ڕۆژی پێشتر ئاوەکەی بەردابووەوە تا پەیوەندی ئەمبەر و ئەوبەر نەهێڵێت، بۆیە نەیانتوانی خۆیان دەرباز بکەن، لە ئەنجامدا ژمارەیەکی زۆر لە هاووڵاتیان چەندین هەفتە لە کونە فیرارەکانی بان ساڵەیی، بەبێ نان و ئاو ژیان بەسەر دەبەن، ژمارەیەکی زۆریشیان دەگرترێن، نموونەی لەم چەشنە لە شێخ بزێنی سەر و قەڵاسێوکەو شوان و دەشتی کۆیە زۆرە.

ڕێزدار مەلا شاخی وەک شایەد حاڵێک کە بۆخۆشی بەرپرس بووە لەو ڕۆژانەدا، بەم شێوەیەی خوارەوە باسی ڕێگرتن لە جەماوەر لە سنووری ناوچەکەیان دەکات: (سەرلەبەیانی ڕۆژی 3-5-1988 لە سەر داوای (مامۆستا باپیر) لە بینایەی قوتابخانەکەی گوندی (پەڵکانە) لە ماڵی (وەستا سابیر) کۆبوونەوەیەکمان ئەنجامدا، بە مەبەستی شیکردنەوەی بارودۆخ ومەسەلەی خۆسازدان و بەرنامە دارشتن بۆ بەرپەرچ دانەوەی هەر هێرشێکی چاوەڕوانکراو بۆ سەر سنورەکەمان.

لەو کۆبونەوەیەدا... ڕەخنەی ئەوە لە بەندە گیرا... چۆن سەربەخۆ مۆڵەتی هەندێ خێزانم داوە کە کۆچ بکەن بەرەو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی ڕژێم!؟ منیش لە وەڵامدا گووتم:

(بەڵێ پسوولەم بۆ چەندین خێزان کردووە، ئێستاش پەشیمان نیم، هەرگیز لەگەڵ ئەوەدا نیم ڕێگا لەکەس بگرین، پێم باشە لەم کۆبونەوەیەدا بڕیار بدرێ... هەڤاڵان بەسەر ناوچەکەدا دابەشبین، داوا بکەین هەرکێ دەستی چەک دەگرێ، ئامادەی بەرگری هەیە، با پەیوەست بێ بە هێزی پێشمەرگەوە، کێش ناتوانێ با لەگەڵ ژن و منداڵ و پیرو پەککەوتەکاندا بە خۆبکەون و خۆیان ڕزگار بکەن.. 84.

لە بەرامبەردا لە بەر ئەوەی لە ئەنفالی 1 بەشێوەی ڕێک و پێک بڕیاری پاشەکشەدرا، دەبینین تەنها 2 کەس ئەنفالکران، کە یەکیان نەخۆشی دەروونی هەبوو، لە ناوچەکانی مەلەکان و خۆشناوەتیش بەهەمان شێوە.

ڕاستە بەعس ستەمێکی فاشی بوو، هەوڵی ئەوەی دەدا زۆرترین ژمارەی کورد لە بیابانەکانی عەرعەر دەرخواردی سەگ و داڵەکان بدات و، جوانترین کچەکانی ڕەوانەی وڵاتانی کەنداوو میسر بکات، بەڵام تاکتیکی ژیرانە لەو سەروبەندەدا، دەیتوانی ژمارەی قوربانییان کەم

بکاتەوە و کەمترین نێچیر بداتە دەستەوە، بەم هۆیەوە دەبینیین زۆرترین ژمارەی قوربانیان خەڵکی ئەو دەڤەرانەن کە فەرماندە سەربازی و سیاسییەکانی هێزی پێشمەرگە، ڕێگرییان لەبەردەم خۆ دەربازکردنی دانیشتووان دروستکردبوو، ئێستاش کەس بۆی نییە پەنجە بۆ هەڵەی ئەو فەرماندانە درێژ بکات، کە بەهۆی نەزانی ئەوانەوە دەیان هەزار مرۆڤ بوونە قوربانی.

زۆر پارتی سیاسی گەورەو زەبلاح لە سەروبەندی ئەنفالەکان لە ناکاو لە گۆڕەپانی کوردستان ون بوون، دەتووت ئەوانە نیین ڕۆژانی پێشتر خۆیان بەسەر خەڵکدا با دەداو سیباقی هێنانی پاسداریان دەکرد، هەر ئەنفال ڕویدا تێیان قوچان و تاکو ڕاپەڕین کەس نەیانی دۆزییەوە: ((جگە لە ینک و حشع کەسی تر باوەڕی بە بەرگری نەبوو 85.

لە نێوان هەموو قۆناغەکانی ئەنفالەکاندا، ڕژێم سووکە پشویەکی بە هێزەکانی دەدا، تاکو یەکەکانی سەربازی خۆی لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکیی دیکە بگوازێتەوە بۆ عەمەلیاتەکانی داهاتوو، بۆیە دەکرا خۆ ئامادە بکرایا بۆ بەرەو ڕووبوونەوەی پێشهاتەکان و بە کەمترین زیان دەربچونایا، سەرباری ئەوەی لە هەموو قۆناغەکانی ئەنفال جاشەکان هواڵی هێرشەکانیان بۆ ناسیاو و کەس و کاری خۆیان دەنارد تاکو خۆ ڕزگار بکەن، کەچی بەرپرسانی ناوچەکان نایانهێشت جەماوەر ناوچەکانیان چۆڵ بکەن، دواجار کە هێرشەکان کران نەک سەنگەر نەگیرا بۆ داکۆکی لەو خەڵکە کە وەک دیل مامەڵەیان لەگەڵ دەکرا و لە ماڵەکانیان زیندانی کران، سەرباری ئەوەی پێشمەرگە ناوچەکانیان بەجێهێشت و هەڵاتن، هەندێکیشیان بوونە چاوساغی ڕژێم و خەڵکیان تەسلیم بە ڕژێم دەکردەوە.

بۆیە وەک دەبینیین ژمارەی قوربانیان لە هەر ناوچەیەک، پەیوەستە بە مامەڵەی بەرپرسان لەگەڵ جەماوەری ناوچەکە لە ڕێگەگرتن یان ڕێگەدان بە خۆدەربازکردنیان.

کۆتایی

نووسینەوەی یاداشتانەی بەرپرسانی سەربازی و سیاسی ئەوکات، دەرگایەکی گرنگ دەکاتە سەر پشت بۆ بە مێژووکردنی ئەو کارەساتانە، ئەنجامەکەشی ئەزموونێکی گرنگە بۆ ناسینی دوژمنەکان و چۆنییەتی مامەڵە کردن لە گەڵیان، دەرخستنی ڕاستییەکانی کاری بەرپرسانی سیاسی و سەربازی ئەوکاتە بە تایبەت ئەوانەی خۆیان بە دورگرت لە پیس بوونەکانی دوای ڕاپەڕین، چاوەڕوانی دەرخستنی ڕاستییەکانیین لەوانەوە، بۆیەشە هێقەیان پێدەگرین و داوای ڕاستییەکانیان لێ دەکەین بە ئامانەت بیگەیەنن بە نەوەکانی داهاتوو، بە مێژوو.

سەرچاوە:

* لە ڕۆمانی شاری مۆسیقارە سپییەکان چەندین وشەو نیوە رستەم وەرگرتووە.
1- ((پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، لە دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق 1979-1983 ل321، نەوشیروان مستەفا)) .
2- ((پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، لە دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق 1979-1983 ل322، نەوشیروان مستەفا)) .
3- ((جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، ەرگێرانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک - ل107-108) .
4- ((جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێرانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک - ل53)) .
5- ((جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێرانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک - ل53)) .
6- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- ڕۆژنامەی ڕزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد")) .
7- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێرانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک ل1107-111)) .
8- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێرانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک ل54) .
9- (خولانەوە لەناو بازنەدا –ل107)) .
10- خولانەوە لەناو بازنەدا ل108) .
11- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل190) .
12- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- ڕۆژنامەی ڕزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد..) .
13- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- ڕۆژنامەی ڕزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد)) .
14- خولانەوە لەناو بازنەدا-نەوشیروان مستەفا- ل111.

15- (خولانەوە لەناو بازنەدا – ل109) .
16- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- رۆژنامەی رزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد) .
17- خولانەوە لەناو بازنەدا- نەوشیروان مستەفا - ل147-148 ".
18- سەردەم ژمارە 9، بەرپرسیارییەتی نووسەر ل53 - ژان پۆل سارتەر، بڵاوکراوەی سەردەم ".
19- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل79) .
20- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل80) .
21- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل233-234) .
22- (رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم – ل 96-97) .
23- رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم –ل105) .
24- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل96) .
25-- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک-ل207) .
26- ((جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک-ل207)) .
27- ((جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک ل207)) .
28- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک ل 207.
29- ((خولانەوە لەناو بازنەدا – نەوشیروان مستەفا ل146)) .
30- ((خولانەوە لەناو بازنەدا – نەوشیروان مستەفا ل146-147)) .
31- ((جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک - ل 206)) .
32- ((.... رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم – ل115) .
33- (رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم – ل122) .
34-- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- رۆژنامەی رزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد) .
35- ((.... رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم- ل108) .
36- ((.... رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم – ل 115) .
37- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 144) .
38- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 146) .
39- (هەڵەبجەی شەهید – سیروان کاوسی، ئەنتەرنێت ماڵپەڕی بروسکە) .
40- (هەڵەبجەی شەهید – سیروان کاوسی، ئەنتەرنێت ماڵپەڕی بروسکە) .
41- (ئەو هێزانەی هەڵەبجەیان کرد بە کەربەلا – ئاسۆ بیارەیی – 15-3-2005 سوید) .
42- ((هەڵەبجە لە چاپخانەیەکدا: زیندووەکانیش وەختە لەنێو کەلاوەی یادەوەرییەتاڵەکاندا بمرن
http://kurdistan4news. com/main. php?subaction=showfull&id=1142491143&archive)) .
43- (ئەو هێزانەی هەڵەبجەیان کرد بە کەربەلا – ئاسۆ بیارەیی – 15-3-2005 سوید) .
44- ((د. فایەق گوڵپی لەدیدارێکی کوردستان ئۆنلایندا:
http://www. kurdistanonline. net/index. php?subaction=showfull&id=1143142192&archive=&start_from=&ucat=1&
45- ((.... رۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم-ل109) .
46- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل99-100) .
47- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 168) .
48- (هەڵەبجەی شەهید – سیروان کاوسی، ئەنتەرنێت ماڵپەڕی بروسکە) .
49- (ئەو هێزانەی هەڵەبجەیان کرد بە کەربەلا – ئاسۆ بیارەیی – 15-3-2005 سوید) .

50- (ئەو هێزانەی هەڵەبجەیان کرد بە کەربەلا – ئاسۆ بیارەیی – 2005-3-15 سوید) .
51- (خولانەوە .... ل 147) .
52- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل200) .
53- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 201) .
54- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 203) .
55- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 204) .
56- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 204-205) .
57- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل205) .
58- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل205) .
59- ((کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل106) .
60- ((کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل 106) .
61- (کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە بەهاری 1988- شەوکەت حاجی مشیر ل105) .
62- (ڕۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم – ل117-118) .
63- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک - ل171.
64-َ (ئەو هێزانەی هەڵەبجەیان کرد بە کەربەلا – ئاسۆ بیارەیی – 2005-3-15 سوید) .
65- (ڕۆژمێری پێشمەرگەیەک – محمد حاجی محمود – بەشی سێ یەم –ل69-70) .
66- (خولانەوە لەناو بازنەدا- ل103) .
67- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک - ل137)) .
68- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل 201) .
69- (ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەشی یەکەم، سابیر کۆکۆیی 2001، ل211) .
70- (ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەشی یەکەم، سابیر کۆکۆیی 2001، ل211) .
71- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل 230) .
72- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- ڕۆژنامەی ڕزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد)) .
73- ژیانی نوێ_ ڕۆژنامە _20_4_2006، د. ئەندریا فیشەر تاهیر _ ژمارە 1) .
74- ژیانی نوێ_ ڕۆژنامە، ژمارە1 _20_4_2006، د. ئەندریا فیشەر تاهیر) .
75- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک –ل 173) .
76- جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەند موفتی زادە، چاپخانەی خاک- ل 115.
77- قەڵەمەکانتان هەرزانتر فرۆشت وەک لە ئازادی، سالار ڕەشید- ل15.
78- ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەشی یەکەم، سابیر کۆکۆیی 2001 ل 218)
79- ئەنفال و پەرتووکی قەندیل بەغدای هەژاند- ڕۆژنامەی ڕزگاری پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستان ژمارە 31 ئایاری 1996- عەلی مەحمود محەمەد) .
80- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل241-242) .
81- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل244) .
82- ((بنەماڵەی قوربانیانی ئەنفال چیرۆکە تاڵەکانیان دەگێڕنەوە-پێشمەرگە نەیەلا کەس ڕابکا -ئاوێنە جەزا محەمەد - ژمارە 14 بەرواری 11-4-2006)) .
83- (ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەشی یەکەم، سابیر کۆکۆیی 2001، ل285_ کورتکراوە) .
84- ئەنفالی خاڵخاڵان – مەلا شاخی-2001-ل111.) .
85- (بیرەوەرییەکانی سەنگاوی – مەحمود سەنگاوی –چاپی دووەم-ل244)

www.kurdistannet.org

تێکستی تەواوی بڕیاری س. ف/٤٠٠٨ لە بەرواری ١٩٨٧/٦

فەرماندەی بیرۆی باکوڕ

سکرتاریەت

بەروار ١٩٨٧/٦/٢٠

ژمارە ٢٠٠٨/٢٨

دەستنوس ش: ٣٨١٠

لە فەرماندەی بیرۆی باکوڕەوە

بۆ: فەرماندەی فەیلەقی یەک، فەرماندەی فەیلەقی دوو، فەرماندەی فەیلەقی پێنج.

١٢٥٣٣

٢٣ /٦ /١٩٨٧

بابەت: مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو گوندانەی کە لەبەر هۆی ئەمنی قەدەغەکراون.

بەهۆی ئەو ڕاستیەی کەوا دوا مۆڵەتی بڵاوکراوەی ڕەسمی بۆ کۆکردنەوەی ئەم گوندانەی لە١٩٨٧/٦/٢١ دا تەواو دەبێ، بڕیارمان دا کە ئەم خاڵانەی خوارەوە لە ١٩٨٧/٦/٢٢ وە جێبەجێ بکەین:

١ ـ هەمو ئەو گوندانەی کە تێکدەرەکان ـ بەکرێگیراوەکانی ئێران (ینک) . ئەوەی خیانەتکاری (پدک) و خیانەتکارەکانی تری لەو شێوەیە بۆ عێراق ـ هێشتا تیایاندان، لەبەر هۆی ئەمنی بە قەدەغەکراو دادەنرێن.

٢ ـ بونی مرۆڤ وئاژەڵ بە تەواوی لەم ناوچانەدا قەدەغەیە. وە ئەمانە بەناوچەی ئۆپراسیۆن دادەنرێن. هێزەکانیش دەتوانن بەئارەزوی خۆیان و بەبێ هیچ ڕێگریەک تەقە بکەن، ئەگەر بارەگاکەمان هیچ ئامۆژگاری تری نەدابێت.

٣ ـ چوون وهاتن بۆ ئەم ناوچانە، وە هەروەها هەموو چالاکیەکی کشتوکاڵی، ئاژەڵداری و پیشەسازی قەدەغە دەبێت و دەزگا پسپۆریەکانیش لەسنوری دەسەڵاتی تایبەتیاندا، چاودێریان دەکەن.

٤ ـ فەرماندەی فەیلەقەکان، بۆمبارانی گۆترەی ئەوناوچانە دەکەن، بەبەکارهێنانی تۆپ و کۆپتەرو فرۆکە لە هەموو کاتەکانی شەو ورۆژدا، بۆئەوەی زۆرترین ژمارەی ئەوکەسانەی کەلەناوچە قەدەغەکراوەکاندا هەنبکوژن، وە ئێمەش لەئەنجامەکانی ئاگادار بکەنەوە.

٥ ـ هەموو ئەوکەسانەی لەو گوندانەدا دەستگیر دەکرێن، بەهۆی بونیان لەو شوێنانەدا دەگیرێن، وەلەلایەن دەزگاکانی ئەمنەوە لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکرێت، وە ئەوانەیش کە تەمەنیان لە نیوان ١٥ ـ٧٠ ساڵیدایە، پێویستە پاش ئەوەی کە زانیاری بەکەڵکیان لێ وەردەگیرێت ئیعدام بکرێن ؛ ئاگادارمان بکەنەوە.

٦ ـ ئەو کەسانەی کە تەسلیم بە حکومەت یان دەستەڵاتدارەکانی حزبی بەعس دەبنەوە. لەلایەن دەزگاپسپۆریەکانەوە لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا بکرێت بۆ ماوەیەک ئەوپەڕی ٣ ڕۆژ وە لەوانەشە ئەگەر پێویست بێت بۆ ١٠ ڕۆژ درێژبکرێتەوە، بەمەرجێک کە لەم جۆرە حاڵەتانەدا ئاگادارمان بکەنەوە. ئەگەر لێکۆڵینەوەکە کاتێکی زۆری پێویست بو، ئەوا پێویستە ڕەزامەندی ئێمە بە تەلەفون، بروسکە، یان لەڕێگای هەڤاڵ تاهیرالعانی وە وەربگیرێت.

٧ ـ هەموو ئەو تفاقانەی کە موستەشارەکان، یان جەنگاوەرەکانی فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی بەهی خۆیان دادەنرێن. تەنها چەکی قورس، دامەزراو، وەناوەنجی نەبێت، دەتوانن چەکە سوکەکان بۆ خۆیان هەڵبگرن، بەڵام تەنها لە ژمارەکانیان ئاگادارمان بکەنەوە، پێویستە فەرماندەی بەتالیۆنەکان بە پەلە ئەم مەسەلەیە لە موستەشارو فەرماندەی لیواو سریەکان بگەینن، وە پێویستە زانیاری تەواومان دەربارەی چالاکیەکانیان لەناو فەوجەکانی بەرگری نیشتمانیدا بدانێ.

ئیمزا / عەلی حسن المجید

ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی، سکرتێری باکور ٭

((عێراق و تاوانی جینۆساید – وەرگێڕانی جەمال میرزا عەزیز ل79-80-81)) .